

Värdegrundsmaterialet REDE – påverkar det barns empatiska förmåga?

Några lärare och pedagoger som använder materialet ger sin syn.

Miranda Hedbring

Hedbring, Miranda (2011). *Värdegrundsmaterialet REDE – påverkar det barns empatiska förmåga? Några lärare och pedagoger som använder materialet ger sin syn*. Examensarbete, 15 p. Kandidatkurs i pedagogik, Pedagogiska institutionen, Umeå universitet.

Abstrakt

Uppsatsens syfte var att genom en intervjustudie ta reda på huruvida ett urval av de lärare och pedagoger som använder värdegrundsmaterialet REDE i sina barngrupper ansåg att det påverkat barnens empatiska förmåga. Sex personer intervjuades och gav sin syn på om arbetet med REDE-materialet påverkade barnens empatiska förmåga, det var någon skillnad i påverkan mellan flickor och pojkar, inlärningsklimatet påverkades, det sociala klimatet påverkades och huruvida de ansåg det vara viktigt att materialet handlade om djur. Resultatet visade att de intervjuade lärarna och pedagogerna ansåg att REDE-materialet påverkat barnens empatiska förmåga, att fyra av sex inte ansåg att det var skillnad i påverkan mellan flickor och pojkar, att arbetet påverkat inlärningsklimatet och det sociala klimatet och att fem av sex ansåg att det var av vikt att materialet till stor del handlade om djur.

Nyckelord: Empati, värdegrundsmaterialet REDE, värdegrund, djur, barn.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte	2
1.2 Frågeställningar	2
1.3 Definitioner	3
2. Bakgrund	5
2.1 Skolan och förskolans värdegrund	5
2.2 Värdegrundsmaterialet REDE	6
2.3 Barnens Rätt I Samhället, BRIS	7
2.4 Barnombudsmannen	7
2.5 Manimalis	8
3. Forskningsbakgrund	9
3.1 Forskning kring empati	9
3.1.1 Empatiprocessen hos barn	9
3.1.2 Empati ur socialpsykologisk synvinkel	10
3.2 Forskning kring värdegrundsmaterial	12
3.2.1 Utvärdering av metoder mot mobbning	12
3.2.2 Utvärdering av värdegrundsmaterialet REDE	13
3.3 Forskning kring djur, hälsa och inlärning	14
3.3.1 Husdjur och folkhälsa	14
3.3.2 Samverkan mellan skola och lantbruk	15
3.3.3 Manimalisrapporten	16
4. Metod	17
4.1 Metod för insamling av data	17
4.2 Urval	18
4.2.1 Urvalsförfarande	18
4.2.2 Urvalskriterier	19
4.2.3 Respondenter	19
4.3 Frågeformulär	21
4.4 Genomförande	21
4.5 Etik	23
5. Teoretisk ram	24
5.1 Metod för bearbetning av insamlad data	24
6. Resultat	25
6.1 Resultatbearbetning	25

6.1.1 Intervju 1	25
6.1.2 Intervju 2	26
6.1.3 Intervju 3	27
6.1.4 Intervju 4	28
6.1.5 Intervju 5	29
6.1.6 Intervju 6	30
7. Diskussion	32
7.1 Resultatdiskussion	32
7.1.1 Generell påverkan på den empatiska förmågan	32
7.1.2 Skillnader i påverkan mellan flickor och pojkar	33
7.1.3 Påverkan på inlärningsklimatet	34
7.1.4 Påverkan på det sociala klimatet	35
7.1.5 Djurens påverkan	36
7.1.6 Sammanfattning	38
7.2 Metoddiskussion	39
8. Vidare forskning	41
9. Referenser	42
9.1 Böcker	42
9.2 Internetkällor	42
9.3 Övriga källor	44
Bilagor	
Bilaga 1 Frågeformulär	
Bilaga 2 REDE-övning/aktivitet 3: Känslor	
Bilaga 3 REDE-övning/aktivitet 10: Att bli lämnad	

1. Inledning

Forskning om sällskapsdjurs påverkan på oss människor är ett relativt ungt forskningsområde men mycket av den forskning som gjorts bekräftar det många upplevt länge – att sällskapsdjur får oss att må bra. Detta framgår tydligt bland annat i de forskningsöversikter docent Ingemar Norling (2002) och Margareta Håkanson (2010), leg sjukgymnast och med lic, gjort. Likaså framträder de positiva effekterna i den forskning som presenteras i *Manimalisrapporten* (2009). Än så länge är det främst inom äldrevård och rehabilitering sällskapsdjur används i syfte att få människor att må bättre, men även inom andra områden, till exempel hos människor med psykisk ohälsa, dyker de upp allt oftare, enligt professor Gunilla Silfverbergs rapport över forskningsläget på hästen och hundens roll gällande rehabilitering och förebyggande hälsoarbete (Silfverberg, 2009). De goda effekterna har även börjat uppmärksammas och ta plats inom politiken, Miljöpartiet de Gröna föreslog till exempel i en motion till landstingsfullmäktige att utveckla konceptet Djur på recept (2008). Några av sällskapsdjurens goda effekter på oss människor är till exempel att vi känner oss lugnare, gladare och fysiskt friskare (Norling, 2002; Håkanson et al, 2008). Mycket av den forskning som gjorts har också visat att sällskapsdjur påverkar oss i den bemärkelsen att vi utvecklar större medkänsla och empati för andra levande varelser (Lundström, 2010; Angantyr & Eklund, 2009; Håkanson et al, 2008).

Sedan några år tillbaka har djuren genom värdegrundsmaterialet REDE även hittat in i vissa förskolor och skolor för att med sina goda egenskaper påverka barnen till större empati (www.rede.se). REDE står för Respekt, Etik, Djur och Empati och har funnits att ta del av sedan 2007. Tanken bakom materialet är att nå barnen genom just djuren, att dra nytta av den forskning som visar att sällskapsdjur påverkar oss människor positivt, och därigenom skapa en kommande generation med hög empati och stor respekt för människor, djur och natur (www.rede.se). Djuren finns dock inte fysiskt i värdegrundsmaterialet utan är representerade i text och bild. Vissa övningar i materialet innebär i och för sig att man går ut och träffar djur, till exempel hälsar på hos myrorna och skalbaggar i skogen.

Det är svårt att tala om värdegrundsmaterial utan att tala om skolans värdegrund. Jag anser det mycket intressant att sätta djur, barn, empati och värdegrund i samma mening och fundera på om det finns något vi missat där, alternativt inte hittat än. Tänk om djuren är en lösning på den mobbning som inte minskar (BRIS-rapporten, 2011) trots stora insatser för att komma till rätta med trakasserier i skolan? I *Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo 94*, står bland

annat följande under rubriken om skolans värdegrund och uppdrag: ”Skolan skall främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse.” (94:3).

Om nu forskning visar att sällskapsdjur faktiskt får oss att utveckla empati och inlevelse, utöver att de även på andra plan får oss att känna välmående, borde vi inte sätta in resurser för att försöka ta reda på om det stämmer och hur djur i så fall kan användas i förskola och skola för att öka respekten, toleransen och empatin för varandra och vår omgivning? Att fysiskt ha dem i förskolor och skolor är av given anledning, det vill säga allergi eller starka rädslor hos vissa barn, något problematiskt, men tänk om de kan påverka barnen med alla sina goda egenskaper även genom sin icke-fysiska närvaro? På samma sätt som de får barn att sitta trollebundna när de hör sagor eller berättelser om djur? Eller på samma sätt som barn berättar alla sina hemligheter för sin bästa vän, gosedjuret Nalle?

Det här uppsatsarbetet fokuserar på huruvida REDE:s värdegrundsmaterial, av ett antal av de lärare och pedagoger som valt att arbeta med det i sina barngrupper, upplevs påverka barnens empatiutveckling.

1.1 Syfte

Syftet med undersökningen är att få veta om de intervjuade lärarna och pedagogerna anser att arbetet med värdegrundsmaterialet REDE påverkat den empatiska förmågan hos barngrupperna som arbetat med materialet och hur det i så fall tagit sig uttryck.

1.2 Frågeställningar

- Anser de tillfrågade lärarna och pedagogerna att arbetet med REDE-materialet påverkat den empatiska förmågan hos barngrupperna som arbetat med materialet och på vilket sätt har detta i så fall visat sig?
- Anser de tillfrågade lärarna och pedagogerna att arbetet med REDE-materialet påverkat flickorna och pojkarna i barngrupperna som arbetat med materialet olika vad gäller påverkan på den empatiska förmågan och i så fall hur?
- Anser de tillfrågade lärarna och pedagogerna att arbetet med REDE-materialet påverkat inlärningsklimatet i barngrupperna som arbetat med materialet och i så fall hur?
- Anser de tillfrågade lärarna och pedagogerna att arbetet med REDE-materialet påverkat det sociala klimatet i barngrupperna som arbetat med materialet och i så fall hur?

- Anser de tillfrågade lärarna och pedagogerna att det tillför REDE-materialet något att det handlar om djur och i så fall varför?

1.3 Definitioner

Jag använder ett antal begrepp som bör definieras så tydligt som möjligt. Jag syftar då inte på de vetenskapsteoretiska termer jag använder, i den mån de behöver förtydligas och förklaras gör jag det i metoddelen, utan på de mer allmängiltiga begreppen. De begrepp jag vill beröra är *empati*, *värdegrund*, *inlärningsklimat*, *socialt klimat* och *sällskapsdjur*.

- Vad gäller ordet empati utgår jag från *Bonniers svenska ordboks* (Malmström m.fl. 1998:128) definition, vilken är "...inlevelse i en annan persons känslor...". Empati är alltså enligt denna definition en känsla som finns i relation till en annan person och dess känslor. Det är den innebörden empati har i denna uppsats. Vidare står i *Ord för ord. Svenska synonymer och uttryck* (1992:380) bland annat ordet empati som synonym till inlevelse och i *Synonymordboken* (Strömberg, 1991:205-206) står bland annat ordet medkänsla som synonym till inlevelse. Detta innebär att jag i denna uppsats anser mig kunna använda orden empati, inlevelse och medkänsla synonymt.
- Värdegrund är ett svårt ord att definiera. Jag har valt att utgå från en formulering i *Skollagen (1985:1100)* som jag anser rymmer en stor del av värdegrundens utgångspunkt, nämligen "Utbildningen skall...främja deras harmoniska utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar." (www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1985:1100). Även om värdegrund har ett alldeles eget kapitel i läroplanen väljer jag denna definition då den, enligt mig, innefattar den grundläggande substansen i värdegrundsarbetet, nämligen utvecklingen till ansvarskännande samhällsmedlemmar och människor. Detta kan man inte vara utan en inre värdegrund att luta sig tillbaka på.
- Med inlärningsklimat syftar jag i detta fall på atmosfären, stämningen och engagemanget i barngruppen och hos läraren och pedagogen.
- Med socialt klimat syftar jag i detta fall på hur barnen i gruppen beter sig mot och behandlar varandra och läraren eller pedagogen.
- För sällskapsdjur använder jag definitionen som finns i *Manimalisrapporten* (2009), vilken är hästar, hundar, katter och smådjur. Smådjur innefattar enligt

Agria djurförsäkringar fåglar, reptiler och gnagare (www.agria.se). I de eventuella fall endast något av sällskapsdjuren syftas på skriver jag ut namnet på det enskilda djuret, i de eventuella fall fler djur än de som räknas som sällskapsdjur syftas till skriver jag helt enkelt ordet djur.

2. Bakgrund

Under denna rubrik beskrivs först skolans och förskolans förutsättningar för och skyldigheter till värdegrundarbete, därefter värdegrundsmaterialet REDE och efter det en organisation och en myndighet som båda arbetar för barn och ungdomars rättigheter och välmående och avslutningsvis en organisation som arbetar för medvetandegörande av sällskapsdjurs positiva påverkan på människan.

Detta kan ses som en kontextuell bakgrund, forskningsbakgrunden möter du under rubrik tre.

2.1 Skolan och förskolans värdegrund

I *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo 94*, står under rubriken *Skolans värdegrund och uppdrag* att ” Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.” (94:3). Vidare står det på samma sida att ” Ingen skall i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder eller för annan kränkande behandling. Tendenser till trakasserier och annan kränkande behandling skall aktivt motverkas.” På nästa sida står bland annat att ” Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster.” (94:4) och lite längre fram i texten hittar man följande ” Skolan skall sträva efter att vara en levande social gemenskap som ger trygghet och vilja och lust att lära.” (94:7). Under rubriken *Mål och riktlinjer* går att i punktform läsa följande mål för skolan att sträva mot att varje barn ska uppfylla: ”Skolan skall sträva efter att varje elev utvecklar sin förmåga att göra och uttrycka medvetna etiska ställningstaganden grundade på kunskaper och personliga erfarenheter, respekterar andra människors egenvärde, tar avstånd från att människor utsätts för förtryck och kränkande behandling, samt medverkar till att bistå andra människor, kan leva sig in i och förstå andra människors situation och utvecklar en vilja att handla också med deras bästa för ögonen och visar respekt för och omsorg om såväl närmiljön som miljön i ett vidare perspektiv.” (94:8).

I *Läroplan för förskolan, Lpfö98*, uttrycks i samma anda under rubriken *Förskolans värdegrund och uppdrag* att ” Förskolan skall ta till vara och utveckla barnens förmåga till ansvarskänsla och social handlingsberedskap, så att solidaritet och

tolerans tidigt grundläggs. Förskolan skall uppmuntra och stärka barnens medkänsla och inlevelse i andra människors situation.” (98:3).

Läroplanen är ”...en förordning som utfärdas av regeringen och som ska följas.” (www.skolverket.se/sb/d/468). Med andra ord är personal i förskolor och skolor skyldiga att aktivt skapa förutsättningar som, bland annat, främjar inlevelse och medkänsla hos barnen.

2.2 Värdegrundsmaterialet REDE

REDE är ett värdegrundsmaterial som har som målsättning att barn ska utveckla sin empati, höja tilliten till sig själva och sin förmåga och att tänka kring viktiga livsfrågor. Visionen med materialet är att skapa en ny generation med en respektfull syn på djur och natur där den empatiska förmågan är hög och riktad både mot djur och människor. Detta ska uppnås genom att lärare och pedagoger arbetar med REDE-materialet i förskole- och skolklasser. Materialet har funnits att ladda ner gratis eller köpa till självkostnadspris sedan 2007 och målgruppen är barn mellan sex och elva år, även om materialet används i både lägre och högre åldrar. (www.rede.se; Personlig kommunikation 1.)

REDE-materialet består av sju övningar. Grundläggande i varje övning är att barnen tränar sin förmåga till inlevelse och empati och varje övning har en beskrivning av det material som behövs för övningen, en explicit anknytning till något eller några av läroplanens mål, ett uttalat mål med övningen och en förväntad måluppfyllelse för övningen. Varje övning startar med en introduktion och avslutas med en utvärdering där både barn och lärare eller pedagog är delaktiga. Tidsåtgången per övning är explicit uttryckt och sträcker sig från allt mellan ett par timmar till ett par månader. Ett par timmar kan det ta till exempel lägga ett känsloupussel eller hälsa på hemma hos myrorna i skogen medan det tar upp till ett par månader att odla en hel potatisfamilj. Med början i övning ett är övningarnas rubriker *Djurungar*, *Inställning till småkryp*, *Känslor*, *Friheter & rättigheter*, *Den långa långa resan*, *Egenvärde*, *Levande & icke-levande*, *Att ta hand om*, *Kan djur längta?*, *Att bli lämnad*, *Färger & känslor*, *Hjälp djuren – håll rent i naturen*, *Potatisbarnen*, *Räven – snäll eller elak?*, *Fågelmatning*, *Ljud & dofter* och *Talesätt & mobbning* (se *Bilaga 2* och *Bilaga 3* för ta del av exempelövningar).

REDE-övningarna är framtagna av Kerstin Malm, filosofie doktor i etologi med utbildning även inom psykologi och filosofi, tillsammans med en tillsatt REDE-grupp som bestod av bland annat en pedagog, en informatör och en lärare (Personlig kommunikation 2). Det är ovisst hur många som faktiskt har och använder sig av

REDE-materialet i dag men antalet registreringar var i början av maj 2011 ungefär tvåtusenfyrhundrasextio stycken och ökar med i snitt tre per dag (Personlig kommunikation 1).

Värdegrundsmaterialet REDE skapades i ett samarbete mellan Djurskyddet Sverige och Svenska Djurskyddsföreningen i början av 2000-talet. Djurskyddet Sverige är en politiskt och religiöst obunden ideell förening som uppstod i sin första form i slutet på 1800-talet och i dag är organisationen rikstäckande med runt sextio anslutna djurskyddsföreningar och cirka fjortontusen medlemmar (www.djurskyddet.se). Utöver att vara delskapande i REDE-materialet är Djurskyddet Sverige bland annat remissinstans åt myndigheter och departement, ger ekonomiskt stöd till djurskyddsfrämjande forskning och informerar allmänheten i djurskyddsfrågor genom till exempel kampanjer (www.djurskyddet.se). I dag driver Djurskyddet Sverige REDE-projektet med stöd av Djurvännernas förening i Stockholm (www.rede.se).

2.3 Barnens Rätt I Samhället, BRIS

BRIS är en religiöst och partipolitiskt ideell organisation som bildades 1971. Organisationen har ett telefonnummer, en chattsida och en mejladress dit barn och ungdomar under arton år kan vända sig, kostnadsfritt och anonymt, när de behöver vuxenstöd (www.bris.se). Hjälpsökning finns att få hos BRIS även för vuxna, via BRIS vuxentelefon till exempel. BRIS intention är att fungera som en länk mellan barn, vuxna och samhälle genom att bland annat råda och stödja unga generellt och i dialogen med vuxna. Organisationen har barnperspektivet ständigt närvarande och planerar sin verksamhet efter barnens behov (www.bris.se). Förutom att bistå barn och ungdomar som far illa verkar BRIS som remissinstans och opinionsbildare för att öka vuxnas respekt för barn och för att FN:s barnkonvention ska tillämpas (BRIS-rapporten 2011).

2.4 Barnombudsmannen

Barnombudsmannen är en statlig myndighet som har funnits sedan 1993. Myndighetens uppdrag är att vara ombud för barn och ungas intressen och rättigheter utifrån barnkonventionen, det vill säga FN:s konvention om barnets rättigheter. Barnombudsmannen är dock ingen tillsynsmyndighet utan ska bevaka hur, och driva på så att, barnkonventionen efterlevs i samhället. Myndigheten är regelbundet ute och träffar barn och ungdomar, vilket är en viktig del i arbetet förutom att påverka och upplysa allmänheten och beslutsfattare i frågor som är angelägna för barn och ungas rättigheter och intressen. (www.barnombudsmannen.se)

Upp till 18 – fakta om barn och ungdom (2010) publicerade Barnombudsmannen tillsammans med Statistiska centralbyrån. Rapporten innehåller uppgifter om barn och ungas levnadsförhållanden, bland annat situationen i skola och förskola. En gång per år lämnar också Barnombudsmannen en rapport till regeringen där deras arbete under året beskrivs och där förslag på förbättringar för barn och unga föreslås (www.barnombudsmannen.se).

2.5 Manimalis

Manimalis är en ideell fristående organisation som funnits sedan slutet av 1980-talet. Syftet med organisationen är att stärka medvetenheten om sällskapsdjurens positiva effekter på samhället och människan. Dessa effekter kan vara av till exempel av social, fysiologisk, ekonomisk eller psykologisk karaktär och organisationen arbetar för ökad forskning inom bland annat dessa områden. Vidare verkar Manimalis för ökad kunskap genom att samla, sammanställa och sprida information om sällskapsdjurens positiva påverkan. (www.manimalis.se)

Manimalis är medlem i det internationella nätverket International Association of Human-Animal Interaction Organizations, IAHAIO (www.manimalis.se). Var tredje år anordnar IAHAIO en konferens om samverkan mellan människa och sällskapsdjur där hundratals forskare presenterar sin senaste forskning i ämnet (www.manimalis.se). Den tolfte konferensen, *People & Animals: ForLife* hölls 1 till 4 juli 2010 i Stockholm med Manimalis som värd. Manimalis kom 2005 och senast 2009 ut med *Manimalisrapporten*, en rapport som bland annat behandlar forskning kring människa och sällskapsdjur (Manimalisrapporten, 2009).

3. Forskningsbakgrund

Under denna rubrik presenteras för uppsatsen relevant forskning inom områdena empati, värdegrundsmaterial och djurs påverkan på människan.

3.1 Forskning kring empati

3.1.1 Empatiprocessen hos barn

Margareta Öhman är legitimerad psykolog och familjeterapeut och arbetade fram till slutet av nittiotalet bland annat inom förskola och skola. 1996 kom hon ut med sin första fackbok, *Empati genom lek och språk*, som främst vänder sig till förskolelärare. Öhman har fortsatt forska och skriva om barns villkor, perspektiv och samspel med vuxna. (www.margaretaohman.se)

Empati genom lek och språk (Öhman, 2003) berör empatiutveckling genom bland annat lek och språk hos barn främst i förskolan. Öhman definierar empatisk förmåga som "...att kunna leva sig in i en annan situation och förstå hur denne andra har det." och fyller på med tillägget att till detta ska också läggas "...att agera och handla utifrån sin inkännande förmåga." (2003:9). Som en röd tråd genom boken går vikten av att kontinuerligt och målmedvetet arbeta med barnets empatiska förmåga så att den får chans att växa och utvecklas.

Öhman beskriver empati som en medfödd förmåga men poängterar att det är upp till de vuxna i omgivningen kring barnet att hjälpa den utvecklingen framåt då den stannar upp om den inte får hjälp. Under barnets första halvår uppfattar det andras empati som ett yttre envägsbeteende som barnet endast är mottagare av medan det under den andra halvan av det första året utvecklar empatiupplevelsen till en inre delad upplevelseprocess. Under det andra och tredje levnadsåret börjar barnet kunna agera empatiskt, till exempel genom att låna ut sin nalle till någon som är ledsen eller hämta fröken om det inte hjälper med nallen. Fram till dess är det medfödda reflexer som får barnet att uppleva empati och agera empatiskt, men i samma takt som barnets känslomässiga och intellektuella förmågor utvecklas och den biologiska empatiska förmågan avtar, behöver empatiförmågan alltmer övning för att fortsätta utvecklas framåt. (Öhman, 2003.)

För att som vuxen hjälpa barnet i sin empatiutveckling ger Öhman rådet att göra upp en plan för hur den hjälpen, eller snarare det arbetet, ska ske. I den planen bör det finnas utrymme för barnet att se och känna igen känslor och känslouttryck hos sig själv och andra, att visa medkänsla genom tanke och handling och att med en vuxen samtala om hur barnet agerade och hur det kan testa att göra nästa gång (Öhman, 2003). Öhman

(2003) lyfter också fram vikten av att arbetet med barnets empatiutveckling ska vara tydligt och begripligt då det då gör det lättare för barnet att förstå och ta till sig.

Några konkreta empatiska uttryck Öhman tar upp, i samma andetag som hon påpekar hur mycket begreppet empati kan innefatta, är generositet, hjälpsamhet, omtänksamhet, samarbetsförmåga och gottgörelse. Alla förmågor som utvecklas och tränas vid lek och dialogiskt och reflekterande samtal. Vidare nämner hon några av de många faktorer som kan påverka förmågan till empati, till exempel hur man mår och har det i livet som helhet. Även könstillhörighet kan påverka då flickor/kvinnor verkar ha en mer konstant tillgång till sin empati, medan pojkar/män slår av och på empatin beroende på situation. (Öhman, 2003.)

3.1.2 Empati ur socialpsykologisk synvinkel

Ulla Holm är leg psykolog, leg psykoterapeut och docent i pedagogik. Holm har forskat och skrivit mycket om empati (www.riksforeningenpsykoterapicentrum.se), bland annat kom 1987 hennes bok *Empati. Att förstå andra människors känslor* ut (Holm, 2001). Boken vänder sig till alla som har ett professionellt ansvar i och med att de i sin yrkesövning har kontakt med andra människor och lärare-elevförhållandet tas upp som ett exempel på en sån relation (Holm, 2001). Boken tar bland annat upp forskning om empati, empati som begrepp, teoriöversikter utifrån empatiutveckling och -processer och förslag på hur man kan observera och mäta empati.

En teoribildning och dess syn på empati som beskrivs i boken är socialpsykologisk teori. Teorin utgår i empatitänkandet från situationer i i allmänhet, inte till exempel som den psykodynamiska teorin som endast ser till relationen mellan terapeut och patient, och nödlägen som innefattar lidanden av olika slag i synnerhet (Holm, 2001). Den socialpsykologiska synen på empati är dock splittrad och en anledning till det är att termen empati används för att förklara två olika centrala fenomen, dels kognitivt rolltagande och dels känslomässiga reaktioner på andras känslomässiga tillstånd. Kognitivt rolltagande innebär i korthet att man utgår från att barnets uppfattning om sig själv och andra utvecklas och bygger på barnets interaktion med omgivningen och förmåga att ta olika sociala roller. Därur utvecklas empatin då den beskrivs och ses på som förmågan att sätta sig in i den andres situation och ta den andres roll. Den andra betydelsen för termen empati, känslomässig reaktion på andras känslomässiga tillstånd, innebär i korthet att man utgår från att empati är en affektiv, känslomässig, respons på andra människors situation eller känsla och därav begränsad till att vara likartad just den andres känsloläge (Holm, 2001). Det finns även forskare som använder termen empati för en sammanslagning av de båda olika

begreppsförklaringarna som getts ovan, likaså finns det en större bredd än ovan redovisat vad gäller synen på empati inom socialpsykologisk teori.

Socialpsykologen Mark H Davis har utvecklat en organisatorisk empatimodell med syfte att reda ut begreppsförvirringen inom empatiforskningen i socialpsykologisk teori. Modellen består av fyra delar, *Förutsättningar*, *Processer*, *Intrapersonella effekter*, *Interpersonella effekter*, och delarna är relaterade till varandra och hör alla ihop, de som ligger närmare varandra starkare och de som har ett större avstånd svagare (Holm, 2001). Närmast följer en översiktlig beskrivning av de fyra delarna av empatiprocessen.

Förutsättningar inrymmer individen, både den som så att säga ger empati, observatören, och den som så att säga får empati, måltavlan, och situationen. Viktiga aspekter här är observatörens förmåga till rolltagande eller affekt, hur lätt eller svår måltavlan är att avläsa, situationens styrka i förmåga att framkalla en emotionell respons och observatörens och måltavlans inbördes förhållande. (Holm, 2001.)

Processer är uppdelad i tre underkategorier: *Icke-kognitiva processer*, *Enkla kognitiva processer* och *Avancerade kognitiva processer* (Holm, 2001). Till Icke-kognitiva processer hör spädbarnets medfödda förmåga att till exempel gråta när det hör ett annat spädbarn gråta. Ett annat exempel är härmning, när man automatiskt imiterar en annan persons kroppshållning och ansiktsuttryck och på så sätt får signaler hos sig själv som skapar emotionella reaktioner som liknar den andres (Holm, 2001). Paul Ekman, en amerikansk forskare, har i sin forskning hittat fyra olika ansiktsmimikuttryck som kan kännas igen av människor från helt olika kulturer och delar av världen, det vill säga är universiella. De fyra är rädsla, glädje, ledsenhet och ilska (Holm, 2001). Förmågan att uppfatta känslouttryck av mer avancerad karaktär, en förmåga som inte är medfödd, måste läras in och övas på. Enkla kognitiva processer innefattas av olika typer av känslööverföring. Det kan vara att ett barn känner rädsla då den ser rädsla i någon annans ansikte därför att den själv vid ett tidigare tillfälle upplevt rädsla och samtidigt sett känslouttrycket rädsla hos någon annan. Denna reaktion kan även uppstå utan att barnet upplevt känslan tillsammans med någon annan, det vill säga bara upplevt sin egen rädsla utan att samtidigt se den i någon annans ansiktsmimik (Holm, 2001). Ett ytterligare exempel på enkla kognitiva processer är att man tror att en person upplever en viss känsla på grund av situationen och därav utgår från att personen känner just så och på så sätt kanske missar andra tecken som finns (Holm, 2001). Slutligen Avancerade kognitiva processer. I dessa processer krävs att den kognitiva förmågan utvecklats en hel del. Därför är detta processer som tillhör den senare delen av barndomen och vuxenvärlden, medan Icke-kognitiva processer hör spädbarnsåldern till (Holm, 2001). Till Avancerade kognitiva processer tillhör till exempel att reagera

enbart på verbal information, det vill säga språket. I detta fall behövs inte känsloreaktioner, personen behöver inte ens vara fysiskt närvarande, det kan räcka med den informationen man får höra. Den mest avancerade kognitiva processen är rolltagande, att ta den andres perspektiv och verkligen försöka förstå den. Det kräver att man aktivt skuffar undan sin egocentrism, för att affektivt respondera på den andre (Holm, 2001). Detta ska dock inte förväxlas med barns rolltagande lekar som utgår från härmning, inte avancerat kognitivt agerande.

Intrapersonella effekter handlar om observatörens affektiva och kognitiva responser som effekter av mötet med den andre. De affektiva reponserna delas in i parallella och reaktiva responser. Parallella innebär att observatören reproducerar måltavlans känslor medan reaktiva innebär att observatören reagerar på måltavlans känslor med egna känslor, vilket inte nödvändigtvis är liknande som måltavlans känner (Holm, 2001).

Interpersonella effekter slutligen definieras som de beteenden som måltavlans får riktade mot sig på grund av de känslor måltavlans sänder ut. Det beteende som oftast uppmärksammas är ett hjälpsamt beteende som innefattas av både affektiva och kognitiva aspekter av empati (Holm, 2001).

3.2 Forskning kring värdegrundsmaterial

3.2.1 Utvärdering av metoder mot mobbning

2007 till 2010 arbetade ett antal forskare från högskola och universitet i Sverige med att utvärdera åtta metoder mot mobbning som används i skolor runt om i landet. Uppdraget hade getts till Skolverket av regeringen med målsättningen att de antimobbningmetoder som används i skolorna ska vara kvalitetssäkrade och evidensbaserade. De åtta modeller som utvärderades var Friends, Stegvis, Skolmedling, Skolkomet, Lions Quest, Olweusprogrammet, Farstametoden och SET – social och emotionell träning. Friends och Skolkomet anses i rapporten förebyggande, Olweusprogrammet förebyggande och åtgärdande, Farstametoden åtgärdande, Lions Quest, Stegvis och SET värdegrundsstärkande och Skolmedling anses vara ett medlings- och konfliktlösningsprogram (Skolverket, rapport 353, 2011.)

Då det framkom tidigt i arbetet med utvärderingen att ingen skola renodlat använde bara ett program blev utvärderingen ingen utvärdering av program mot mobbning som från början var tänkt, utan en utvärdering av enskilda insatser. Utvärderingen omfattade fyrtio skolor, varav åtta inte använde något program alls och agerade jämförelseskolor, där alla elever i årskurs fyra till nio med ett halvårs mellanrum besvarade en webbaserad enkät som innehöll frågor om upplevelser av till

exempel kränkningar. Utöver dessa enkäter samlades information in genom gruppintervjuer med bland annat skolläda och elevhälsopersonal och på vissa av skolorna genomfördes djupintervjuer med bland annat föräldrar.

Resultatet av utvärderingen visar att den bästa effekten för att motverka mobbning är att anpassa arbetet och programmen till den egna skolan, att inte arbeta bara efter ett enda program eller tillvägagångssätt, att se till att hela skolan är väl insatt, delaktig och engagerad och framför allt se till att arbetet är genomtänkt och strukturerat (Skolverket, rapport 353, 2011). Utvärderingen visade också att det är skillnad i vilka insatser som bör användas för att motverka och stoppa mobbning när det gäller flickor och pojkar. Medling och särskilt schemalagda lektioner för arbete med social kompetens och värdegrundarbete visade sig öka förekomsten av mobbning hos flickor. Hos pojkar ökade den av arbete där barnen är aktörer, till exempel kamratstödjare, och hos yngre pojkar även av särskilt schemalagda lektioner för arbete med social kompetens och värdegrundarbete (Skolverket, rapport 353, 2011). Två insatser minskade enligt utvärderingen förekomsten av mobbning både hos flickor och pojkar och det var uppföljning och utvärdering av mobbningsituationen på skolan och att låta barnen aktivt och kontinuerligt medverka i arbetet mot mobbning. För att minska mobbning hos pojkar lyfter rapporten bland annat fram ordningsregler och relationsbyggande arbete mellan elever, för flickor lyfts bland annat fram rastvaktsystem och informativa stormöten som positiva i arbetet mot mobbning (Skolverket, rapport 353, 2011).

3.2.2 Utvärdering av värdegrundsmaterialet REDE

Värdegrundsmaterialet REDE har i en forskningsstudie utvärderats av beteendevetaren Malin Angantyr och Jacob Eklund, fil.dr. i psykologi vid Mälardalens högskola. Utvärderingen visade att pojkar som arbetat med REDE-materialet visar större empati än pojkar i klasser där REDE-materialet inte använts. Hos flickorna däremot fanns ingen skillnad hos dem som fått empatiträning genom REDE och de som inte fått det. Etthundratrettiosju barn i åldersspannet fem till elva år ingick i utvärderingen. Sjuttio var flickor, sextiosju pojkar och barnen fanns representerade på fyra skolor. I undersökningen fanns både barn från klasser som använt REDE-materialet och barn från kontrollgrupper, det vill säga klasser som inte använt REDE-materialet. (Angantyr & Eklund, 2009.)

Utvärderingen gjordes dels för att undersöka REDE-materialets påverkan på barnens empati och dels för en större förståelse för barns empatiutveckling. Barnen fick med testledare på plats fylla i en enkät som först berättade en kortare historia om en hund som brutit benet, därefter kom några frågor om ålder och kön, därefter fyra

känslorfrågor med känslolägena glad, ledsen, medlidande och sympati som skulle besvaras via en sjugradig skala, därefter följde sex frågor om handlingar, vilka var klappa, slå, krama, nypa, ge godis och dra i svansen, som också skulle uppskattas genom en sjugradig skala. Enkäten avslutades med frågan om barnet hade husdjur hemma och vad det i så fall var för djur. Känslolägena och handlingarna var indelade i olika empatigrupper och empatinivån hos barnen uppskattades av de svar de gett och huruvida det indikerade empati eller inte. (Angantyr & Eklund, 2009.)

Malin Angantyr gjorde även en mindre undersökning av, bland annat, REDE-materialet i sin D-uppsats (2009) och de resultaten överensstämde med de som framkom i Angantyr och Eklunds (2009) utvärdering.

3.3 Forskning kring djur, hälsa och inlärning

3.3.1 Husdjur och folkhälsa

På uppdrag av Folkhälsokommittén i Västra Götalandsregionen skapade 2008 en forskargrupp från Sveriges Lantbruksuniversitet och Folkhälsokansliet i Västra Götalandsregionen en översikt av forskningen på husdjurs inverkan på människors hälsa. Syftet med översikten var förutom kartläggningen av forskningsläget att lyfta fram områden där forskning saknades eller var bristfällig. Forskningsöversikten är baserad på en artikelsökning med tidsramen 2004 till 2008 och resultatet blev drygt etthundrafemtio artiklar, fem avhandlingar och ett mindre antal ämnesöversikter. Flertalet av studierna är gjorda utanför Sverige, mestadels i USA, Canada, Australien och Storbritannien. Med husdjur syftas i forskningsöversikten sällskapsdjur och lantbrukets djur. (Håkanson et al. 2008.)

Forskargruppens slutsats blir i översiktens slutsammanfattning att det finns mycket som talar för att husdjur påverkar människans hälsa på ett positivt sätt (Håkanson et al. 2008). Denna påverkan kan ta sig många uttryck inom många områden, till exempel fysiologiskt, socialt, psykologiskt och kulturellt. Övergripande är de områden som berörs i översikten stressreduktion av olika slag, beröring, anknytning och relationer, rörelsepåverkan, fysisk aktivitet och grön miljö, känsla av sammanhang, social kontaktskapare, motiverande till aktivitetsdeltagande, förutsägande av sjukdom och indikator på våld mellan människor. Forskargruppen poängterar dock att trots att en påverkan sker vet man fortfarande förhållandevis lite om hur den sker (Håkanson et al. 2008).

Djuren beskrivs som bra för att skapa en känsla av sammanhang, bland annat därför att aktiviteter kring djur är verkliga i den bemärkelsen att de ger mening. Utöver att ge mening bidrar aktiviteter kring djur ofta till ett stimulerande lärande genom att

skapa motivation. Detta faktum har tagits tillvara i skolor där djur finns i miljön eller används som motivation i undervisningen. Djur beskrivs också minska aggressivt beteende och stimulera den empatiska förmågan, detta bland annat enligt forskning som gjorts där drygt tvåhundra barn fick social träning med hund, utan hund eller umgänge med hund utan social träning. Alla barn visade en ökning i empatiskt och socialt beteende och de barn som fått social träning med hund visade även en minskning av aggressioner. Relationen mellan djur och människa har också använts för att öka respekten för djur och människor hos unga med våldsbeteende och genom att lära om och relatera till djur har man i forskning även sett en ökning i empati och minskning i aggressivitet hos tidigare förövare. (Håkanson et al. 2008.)

Forskargruppen konstaterar att det saknas forskning inom många områden som handlar om djur och människa i relation och rekommenderar vidare forskning och praktiska insatser inom områdena livsstil, delaktighet, trygg och säker miljö under uppväxten, arbetsmiljö och hälsofrämjande hälso- och sjukvård. Som arbetsmiljö ges exemplet inlärningsmiljön i skolan och djurs goda påverkan på den. Ett förslag på att få in kunskap om djur, natur och matens väg till bordet i kursplanen ges. (Håkanson et al. 2008.)

3.3.2 Samverkan mellan skola och lantbruk

Christina Lundström, forskningsassistent vid Sveriges lantbruksuniversitet, undersöker i en litteraturstudie (2010) hur skola och lantbruk samverkar, och skulle kunna samverka, runt om i världen för att lära barn och ungdomar om hållbar social, ekologisk och ekonomisk utveckling. Den norska modellen, *Gården som pedagogisk resurs*, har en central roll i studien. Modellen innebär att skola och lantbruk samverkar på så sätt att klassen, eller enstaka elever, vid flera tillfällen besöker en gård och där lär i naturlig miljö och ser samband och samverkan, så att säga, på plats. Besöken ger också elever som har svårt att lära i klassrummet andra och nya möjligheter till deltagande och lärande (Lundström, 2010).

I studien lyfts bland annat lärande på annan plats än i klassrummet, i detta fall på lantbruksgårdar eller utomhus generellt, fram som engagerande och motiverande för barnen. Dels därför att lärandet blir praktiskt, konkret och verklighetsbaserat, vilket främjar intresset för lärandesituationen, och dels för att förutom själva kunskapen så får barnen träning i att vara i nya miljöer, träffa nya människor och samarbeta, vilket ger ökat självförtroende, ökad självkänsla och personlig utveckling. Utomhusundervisning ses också som gott för ett fördjupande av relationen mellan lärare och elever och elever emellan. Att sinnen och känslor är med i lärandet på ett annat sätt på platser som inte är klassrummet beskrivs också som något positivt. (Lundström, 2010.)

Miljöer där djur finns, till exempel lantbruksgårdar, ger en ångestdämpande och lugnande effekt och kan verka starkt motiverande på lärande då djur engagerar känslomässigt och bidrar till känslan av meningsfullhet. Alla egenskaper som verkar positivt på lärande (Lundström, 2010). Forskning visar även att barn som knyter an till djur visar mer empati för jämnåriga än andra och att djur lär barn att ta ansvar (Lundström, 2010). Genom erfarenheter av skolbarn i gårdsmiljöer i Finland konstateras att barnens kontakt med djur är mycket värdefull och kontakten med djur lyfts också fram i studien som en behållning av en samverkan mellan skola och lantbruk (Lundström, 2010). Andra behållningar av att använda gården som arena för lärande är, till exempel, lärande med alla sinnen, lärande från hand till huvud, kretslopp, tålmod och empati (Lundström, 2010).

3.3.3 Manimalisrapporten

I *Manimalisrapporten* (2009) finns en stor del av den genomförda, pågående och planerade nordiska forskningen kring interaktionen mellan djur och människa sammanställd. Forskningen sträcker sig över många fält, bland annat finns forskning kring fysisk och psykisk hälsa och rehabilitering representerad. Likaså forskning kring stallmiljö och hästars påverkan på flickors ledarskapsutveckling och hundar som läs- och skrivstödande åtgärd för barn med bland annat läs- och skrivsvårigheter i skolan. Den forskning som finns representerad är koncentrerad till sällskapsdjurens positiva påverkan på människan.

I *Manimalisrapporten* (2009) går även att läsa att Sverige inte är ett föregångsland vad gäller att ta tillvara sällskapsdjurens positiva påverkan på människan. USA, Frankrike och England nämns som goda förebilder då sällskapsdjur där används bland annat både i skolan och inom omsorg, kriminalvård och vård. Dock ökar sällskapsdjurens betydelse för människan även i Sverige, inom vård används sällskapsdjur allt oftare och inom ramen för ett försöksprojekt utbildar staten under en treårsperiod fler sök- och signalhundar. Ett område där Sverige har tagit ett steg tillbaka är inom kriminalvården där besöksdjur inte längre är tillåtna (*Manimalisrapporten*, 2009).

Utöver forskning innehåller *Manimalisrapporten* (2009) bland annat statistik över antalet sällskapsdjur i Sverige, utbildningar inom arbete med sällskapsdjur, organisationer med intresse i och för sällskapsdjur, information om fonder och stipendier och verksamhetsbeskrivningar där djur används för att få människan att må bättre.

4. Metod

Under denna rubrik presenterar jag mitt val av materialinsamlingsmetod, vad mitt urval baserades på, vilka som blev intervjuade, frågeformuläret som användes vid intervjuerna, hur intervjuerna genomfördes och avslutningsvis för denna uppsats relevanta forskningsetiska regler.

4.1 Metod för insamling av data

Jag valde intervju som insamlingsmetod därför att jag ansåg det vara ett, i detta fall, bra sätt att samla in det material jag behövde på. Och för att veta vilket material jag behövde samla in valde jag inte metod förrän syfte och frågeställningar var framtagna och bestämda. Detta är också det förfaringssätt som lyfts fram som det enda möjliga för att hitta rätt metod till varje enskild undersökning (Kvale & Brinkmann, 2009; Ekengren & Hinnfors, 2006). Det material jag ansåg mig behöva samla in var ett antal intervjupersoners, fortsättningsvis kallade respondenter, syn på REDE-materialet ur ett antal synvinklar. Kvale och Brinkmann (2009) lyfter fram den kvalitativa forskningsintervjun som synnerligen passande för att förstå något ur den intervjuades synvinkel och det stärkte mig i mitt val av intervju som insamlingsmetod av material.

Anledningen till att jag valde intervju och inte enkät var flera. Dels fanns en tidsaspekt med i bilden, en enkät tar lång tid att skapa, ger ofta ett stort bortfall och kan ta lång tid att få in från respondenterna (Trost, 2007). Dels gav intervju möjlighet att direkt i intervjusituationen be personen utveckla, förtydliga eller konkretisera sina uttalanden vilket jag såg som en viktig poäng i detta fall då frågorna handlade om ett ganska så abstrakt fenomen som empati. I valet mellan intervju och observation föll observation bort direkt eftersom den inte skulle kunna ge ett material som besvarar frågeställningarna, då frågeställningarna utgår från lärare och pedagogers uppfattning. En observation skulle gett observatörens, det vill säga min i detta fall, uppfattning (Einarsson & Hammar Chiriac, 2002).

Jag valde telefonintervju eftersom jag då kunde vara ortsoberoende i mitt urval av personer att intervjuas. En stor nackdel med det är att jag förlorar information som ges via, till exempel, kroppsspråk och ansiktsmimik (Kvale & Brinkmann, 2009). Dock fick urvalskriteriet väga tyngre i detta fall, även om jag hellre hade intervjuat ansikte mot ansikte för att kunna få med uttryck som inte ges verbalt och för att kunna skapa ett förtroende genom mötet i sig.

4.2 Urval

4.2.1 Urvalsförfarande

För att ta del av REDE-materialet kan man antingen beställa det per post mot självkostnadspris, då registreras man hos REDE med det namn och de adressuppgifter man lämnar, eller så kan man ladda ner materialet gratis från REDE:s hemsida, då fyller man i registreringsuppgifter på hemsidan. Dessa registreringar kontrolleras dock inte och därför kan viss information utlämnas eller på annat sätt vara otillräcklig. Ett annat sätt att ta del av REDE-materialet är att köpa eller beställa det på evenemang där det finns tillgängligt, till exempel Skolforum. Det finns med andra ord inte en samlad registrering över vem eller vilka som egentligen använder materialet. (Personlig kommunikation 1.)

För att kunna komma i kontakt med användare av REDE-materialet fick jag ta del av de registreringsregister som finns hos REDE. Jag började ringa efter de register som fanns över utskick till betalande beställare, då jag antog att hos de som valt att betala för ett material så är intentionen att använda det större än hos de som laddar ner det gratis. Jag ringde alla poster som hade en förskola eller skola synlig i adressfältet, där det alltså inte bara stod ett personnamn. Detta beslutade jag mig för då undersökningen skulle göras med lärare och pedagoger i förskolan eller skolan, inte med till exempel vårdhundsförare som använder sig av materialet eller lärarstudenter som sporadiskt använder materialet i olika barngrupper. Registren som fanns över betalande beställare hade totalt nittiosex poster. Jag ringde efter dessa register aktivt i fyra dagar och hittade sju respondenter. Dessa sju var de enda som använde materialet i den utsträckningen de förbestämda urvalskriterierna krävde. En betydande del av tiden gick åt att söka telefonnummer till skolorna då det ofta saknades i registren och de flesta av telefonnumren ringde jag vid ett flertal tillfällen då det ofta var upptaget eller inget svar.

Då jag inte uppfyllde den önskade kvoten på åtta till tio lärare och pedagoger att intervjua i registren över utskick till betalande beställare ringde jag även efter registret med registreringar via hemsidan. Jag beslöt mig för en period, vilket blev 1 september 2010 till 30 november 2010, och försökte hitta de resterande respondenterna under den registreringsperioden. Perioden valde jag av anledningen att den inte ligger för långt bak i tiden, men ändå så pass långt bak att lärarna och pedagogerna kan ha hunnit använda materialet i barngruppen en tid. Efter en dags ringande och inte någon som uppfyllde urvalskriterierna tillät tiden inte längre att jag fortsatte söka fler respondenter och jag beslöt mig för att nöja mig med sju respondenter jag redan hade hittat.

En av respondenterna hittade jag på ett tips av en skola som själva inte använde materialet men hade kännedom om en person som gjorde det på den skola den arbetade

på. Den respondenten hade jag med andra ord inte ringt via något av registreringsregistren.

4.2.2 Urvalskriterier

Kriterierna för att kvalificeras som respondent var att läraren eller pedagogen skulle ha använt REDE-materialet aktivt tillsammans med barngruppen minst en gång i veckan under minst tre månader. Denna frekvens uppskattade jag vara tillräcklig för att läraren eller pedagogen skulle ha haft möjlighet att uppfatta eventuella effekter av materialet hos barnen. Från början var min tanke att materialet skulle ha använts vid minst två tillfällen i veckan under en tremånadersperiod, ett kriterium jag dock ändrade under arbetets gång då tiden var för knapp för att hitta respondenter som uppfyllde den frekvenskvoten. Jag använde mig med andra ord av tillgänglighetsprincipen i mitt urval.

Då REDE-materialet riktar sig till åldersspannet sex till elva år, men används i både lägre och äldre ålderskategorier, beslöt jag mig för att ålder på barnen inte skulle spela någon roll i urvalsprocessen. Likaså var ort orelevant då intervjuerna skulle göras per telefon och jag tog inte heller hänsyn till om skolan var privat, kommunal, stor eller liten.

Min förhoppning var från början att hitta mellan åtta och tio personer att intervjua, ett antal som kändes rimligt utifrån omfånget på uppsatsen och den tid som avsatts för densamma. Jag ansåg också att det var ett bra antal då jag inte hade för avsikt att generalisera svaren, utan i stället ställa ett större antal frågor till ett mindre antal lärare och pedagoger. Ett för stort antal respondenter hade då gett ett för stort material att gå in på djupet i (Kvale & Brinkmann, 2009). Femton, plus/minus tio, är också det antal Kvale och Brinkmann (2009) nämner som det vanligaste antalet för intervjustudier. Som nämnts ovan blev det i stället sju personer att intervjua, ett antal jag ansåg vara godtagbart för den avsikten jag har med intervjustudien. Tyvärr avbokade en av respondenterna gång på gång och till slut fanns inte tid att genomföra intervjun. Slutresultatet blev sex genomförda intervjuer.

4.2.3 Respondenter

Jag bestämde tid och genomförde intervjuer med sex lärare och pedagoger. Nedan följer en beskrivning över varje enskild respondents kontext, presenterad i den mån det går utan att ge så mycket information så att rätten till anonymitet riskeras. Fyra av respondenterna arbetar på skolor runt om i Sverige och två arbetar på förskolor.

Respondent 1

Respondenten använde under den aktuella tremånadersperioden REDE-materialet förbestämt en gång i veckan, dock kom materialet upp lite då och då mellan de planlagda tillfällena. Antal barn i gruppen var drygt tio stycken. Respondenten arbetade

med ytterligare två metoder eller modeller för att utveckla empati hos barnen under den aktuella tremånadersperioden. Respondenten arbetade främst med materialet i schemalagt värdegrundsarbete.

Respondent 2

Respondenten använde under den aktuella tremånadersperioden REDE-materialet förbestämt två gånger i veckan. Antal barn i gruppen var, plus minus några stycken, femton. Respondenten arbetade med ytterligare en metod eller modell för att utveckla empati hos barnen under den aktuella tremånadersperioden. Respondenten arbetade främst med materialet som social träning och i schemalagda ämneslektioner.

Respondent 3

Respondenten använde under den aktuella tremånadersperioden REDE-materialet förbestämt minst en gång i veckan. Antal barn i gruppen var runt femton stycken. Respondenten arbetade med ytterligare två metoder eller modeller för att utveckla empati hos barnen under den aktuella tremånadersperioden. Respondenten arbetade främst med materialet i schemalagda ämneslektioner.

Respondent 4

Respondenten använde under den aktuella tremånadersperioden REDE-materialet förbestämt två gånger i veckan. Antal barn i gruppen var knappt tio. Respondenten arbetade inte med någon ytterligare metod eller modell för att utveckla empati hos barnen under den aktuella tremånadersperioden. Respondenten arbetade främst med materialet i planerade gruppsamlingar.

Respondent 5

Respondenten använde under den aktuella tremånadersperioden REDE-materialet förbestämt en gång i veckan, dock i två uppdelade grupper vilket i praktiken innebar för barnen förbestämt en gång varannan vecka. Antal barn i gruppen var knappt tio. Respondenten arbetade inte med någon ytterligare metod eller modell för att utveckla empati hos barnen under den aktuella tremånadersperioden. Respondenten arbetade främst med materialet i schemalagt värdegrundsarbete

Respondent 6

Respondenten använde under den aktuella tremånadersperioden REDE-materialet förbestämt en gång i veckan. Antal barn i gruppen var drygt fem. Respondenten arbetade inte med någon ytterligare metod eller modell för att utveckla empati hos barnen under den aktuella tremånadersperioden. Respondenten arbetade främst med materialet i social träning.

4.3 Frågeformulär

Grundtanken när jag skapade frågorna till formuläret var naturligtvis att de skulle ge information kopplad till de forskningsfrågor jag hade. Tidigt i processen placerade jag de frågor jag ville ställa respondenterna i relation till de forskningsfrågor jag hade. Detta för att bland annat kontrollera att det fanns intervjufrågor som faktiskt skulle ge mig svar på forskningsfrågorna och för att kontrollera att det fanns minst ett par olika intervjufrågor per forskningsfråga så att det fanns möjligheter till olika ingångar och synvinklar i respondentens svar (Kvale & Brinkmann, 2009). Detta gjorde jag ett par gånger under frågeformulärets framskridande för att stämma av att jag höll mig på rätt spår.

Själva frågorna skapade jag med ett antal aspekter i bakhuvudet. Dessa var bland annat att välja ett mindre antal frågor, att fråga om en sak i taget, att använda enkla ord och att undvika värdeladdade ord och negationer (Körner & Wahlgren, 2005; Trost, 2007). Eller som Kvale och Brinkmann uttrycker det ”Frågorna bör vara korta, lätta att förstå och befriade från akademisk jargong.” (2009:147). De (Kvale & Brinkmann, 2009) ser dock generellt inget problem med ledande frågor, vilket jag inte håller med om och har försökt undvika i frågeformuläret. Vidare var det viktigt att ha i åtanke att svaren på frågeformuläret skulle ge mig lärarnas uppfattning om REDE-materialet och en eventuell empatipåverkan, inget faktasvar som säger att det är på ena eller andra sättet (Trost, 2007). Detta hade jag i bakhuvudet under hela mitt arbete med frågorna.

Jag valde att ha med ett antal frågor som starkt inbjöd till ett ja- eller nejsvar. Dessa frågor hade en näst intill identisk ordalydelse som mina forskningsfrågor och det var viktigt för mig att få ett ja eller nej på dessa frågor. I direkt anslutning till dessa frågor fanns dock en uppföljningsfråga som skapade förutsättningar för respondenten att utveckla sitt ja- eller nejsvar.

Slutligen delade jag upp frågorna i tre kategorier. Uppdelningen såg ut så att jag först ställde frågor som handlade om REDE-materialets upplevda effekter, därefter kom ett antal frågor om perioden materialet användes och som sista kategori kom det jag kallade bakgrundsfrågor. Frågeformuläret bestod av tjugofem frågor och en intervju tog cirka tjugo minuter att genomföra (se *Bilaga 1* för att ta del av frågeformuläret).

4.4 Genomförande

När jag hittat en person som uppfyllde urvalskriterierna bestämde jag tillsammans med den personen en tid för intervjun. Jag hade avsatt två veckor till intervjutider och respondenten fick själv välja tidpunkt under den perioden. Intervjuerna blev utspridda

under tre veckors tid då det var två personer som bokade om sina tider. Jag valde att föra anteckningar under intervjuerna i stället för att spela in dem och jag antecknade delar av fraser och stödord, utom i de fall respondenten sa något jag ville ha bokstavligen, då antecknade jag hela meningen

Jag ringde upp respondenten på avsatt tid, presenterade mig själv igen och angav ett övergripligt syfte med undersökningen. Därefter informerade jag respondenten om i sammanhanget relevanta forskningsetiska regler och därefter startade intervjun.

Jag hade som nämnts tidigare delat upp frågorna i tre kategorier, först ställde jag frågor som handlade om REDE-materialets upplevda effekter, därefter kom ett antal frågor om perioden materialet användes och som sista kategori kom det jag kallade bakgrundsfrågor. Jag uttryckte detta explicit för respondenten genom att säga ”Nu kommer några frågor om...” och ”Nu går vi vidare med några frågor om...”. Efter varje intervju tackade jag respondenten för dess medverkan och frågade om den ville ha uppsatsen skickad till sig via mejl som bilaga. Detta såg jag som ett alternativt sätt att skicka tackbrev på, vilket kan vara ett bra sätt att tacka för personens medverkan (Trost, 2007), dels genom att ge lättillgängligheten till uppsatsen och dels genom att explicit i mejlet åter igen tacka för personens medverkan.

Kvale och Brinkmann (2009) talar om konsten att ställa andrafrågor under intervjuens gång och jämför detta med att spela schack, att varje drag förändrar spelets gång. Jag valde att vara sparsam med andrafrågor i fall det inte gällde respondenter som var mycket svårpratade. De gånger jag ställde andrafrågor var det för att be om konkretisering, förtydligande eller utveckling av något specifikt respondenten sagt. Jag strävade med andra ord inte efter att utveckla respondentens tankar vidare utan försökte hålla samtalet kring de frågor som ställdes efter frågeformuläret, vilket i sig innehöll ett flertal följdfrågor och konkretiseringsfrågor. Detta valde jag därför att jag av tidigare erfarenheter märkt att ganska ofta under intervjuandets gång leder det ena lätt in på det andra och vips talar man om något som inte har med ämnet att göra. Jag ansåg inte detta vara en undersökning som skulle vinna speciellt mycket på det, därför hade jag bestämt från början att försöka hålla mig till de frågeställningar och ämnen som fanns i frågeformuläret.

Direkt efter intervjun var avslutad, medan den fortfarande var mycket aktuell i huvudet, skrev jag ut den i sin helhet på dator. När det var gjort funderade och reflekterade jag över intervjun och skrev ner några stödord för mig själv om vad jag uppfattade som det väsentliga och mest framträdande i det material som intervjun gett och vad som verkat vara kärnan, känslan, i det respondenten uttryckt. Detta för att ha så mycket information som möjligt nedskrivet och placerad i den kontext som var under intervjun när det blev dags för analys av materialet (Kvale & Brinkmann, 2009).

4.5 Etik

Jag började varje intervju med att upplysa respondenten om:

- att syftet med uppsatsen är att undersöka REDE-materialet för att besvara ett antal frågeställningar.
- att undersökningen görs genom att ställa ett antal frågor till ett antal respondenter.
- att respondenten får avbryta intervjun när den vill, likaså avbryta sin medverkan i undersökningen.
- att bara jag vet respondentens identitet.
- att informationen jag får av respondenten bara kommer att användas i forskningsändamål.
- att allt respondenten säger kommer att anonymiseras när det presenteras i uppsatsen.
- att jag utöver detta kommer följa övriga i sammanhanget relevanta forskningsetiska regler.

I och med dessa upplysningar ansåg jag mig ha fått med de etiska överväganden jag ansett viktiga i denna undersökning ur informationskravet, samtyckekravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet och informerat respondenten om dessa på ett lättbegripligt sätt (Trost, 2007; Einarsson & Hammar Chiriac, 2002).

5. Teoretisk ram

Under denna rubrik presenterar jag den metod jag valt att använda för att strukturera och bearbeta min insamlade data.

5.1 Metod för bearbetning av insamlad data

Hur jag skulle analysera materialet ansåg jag inte att jag kunde bestämma med säkerhet innan jag sett det, eftersom jag då inte visste vilket omfång det skulle ha. När intervjuerna var gjorda och jag skaffat mig en ungefärlig bild av materialet beslöt jag mig för att analysen skulle luta sig mot det som i Kvale och Brinkmann (2009) kallas *Meningskoncentrering*.

Meningskoncentrering innebär att man försöker hitta kärnan, temat, i det en respondent sagt genom att långa yttranden kortas ner till det forskaren uppfattar vara yttrandets huvudmening. Detta sker i fem steg. Först läser man texten för att på så sätt skaffa sig en bild av texten som helhet. Därefter delar man upp texten i delar efter meningsenheter. Nästa steg blir att hitta det centrala temat i varje meningsenhet och formulera det så tydligt och enkelt som möjligt. Därefter är det dags att lyfta in de frågeområden man arbetar med i undersökningen i analysen genom att man använder dem för att ställa frågor till varje enskild meningsenhet. Som sista steg knyter man samman intervjuens avskalade teman i en deskriptiv text. (Kvale & Brinkmann, 2009).

Denna beskrivning av meningskoncentrering härstammar ur fenomenologin och bör komma ur ett nyanserat, rikt och omfångsfullt material (Kvale & Brinkmann, 2009). Eftersom jag inte knyter an min undersökning till fenomenologin specifikt anser jag mig kunna ha denna typ av meningskoncentrering som bas, men modifiera den för att passa mitt mindre omfångsrika material. Jag kommer därför att i stället för att dela upp materialet i meningsenheter, dela upp det i ämnesenheter.

Jag kommer i varje enskild intervju plocka fram de ämnen jag ser som genomlyser intervjusvaren och placera in respondentens uttalande under dessa ämneskategorier. Varje intervju får alltså sina egna ämneskategorier utifrån det innehåll jag uppfattar mig hitta. Det innebär dock inte att två eller flera intervjuer inte kan komma att få delvis samma ämneskategorisering. Jag kommer också att skapa en eller flera kategorier för övrig information som inte faller in under de ämneskategorier jag skapat.

6. Resultat

Jag presenterar under denna rubrik det insamlade materialet med hjälp av den bearbetningsmetod jag beskrivit ovan under *Teoretisk ram*.

6.1 Resultatbearbetning

Metoden jag tidigare i uppsatsen beskrev för bearbetning av insamlad data var en modifiering av meningskoncentrering. Efter en kort och sammanfattad resultatpresentation presenterar jag nedan intervjuerna var för sig, det vill säga en och en, enligt min ämneskoncentrering.

Sammanfattningsvis är de ämnen som jag kunnat urskilja: uttrycka känslor utåt, bearbeta upplevelser, introvert och extrovert, djur, kontinuitet, konkret och greppbart, empatisk utveckling, reflektion och eftertanke, arbetet med materialet, roligt och glatt, behållning. Vissa av ämneskategorierna återkommer hos flera av lärarna och pedagogerna och tillsammans ger ämnena en bild av vad de intervjuade valt att ta upp under intervjun.

6.1.1 Intervju 1

Uttrycka känslor utåt

Respondenten säger att barnen vågar uttrycka känslor genom att arbeta med materialet. Dels därför att de känner genom djuren i materialet och på så sätt upplevs känslor mindre farligt och dels därför att det kan vara lättare att uttrycka hur någon annan känner, vilket barnen kan göra genom bilderna på djur och människor som finns i materialet, som en ingång till att tala om hur man själv känner. I vissa fall finns även en språkförbistring säger respondenten, och även där är bilderna till stor hjälp då de kan användas av barnen för att de ska kunna förklara hur de mår.

Bearbeta upplevelser

Respondenten talar om att barnen bearbetar upplevelser genom att arbeta med materialet. Detta genom att materialet skapar förutsättningar för att tala om känslor och att tala om känslor ger barnen en förankring i det de känner och på så sätt bearbetar de upplevelser och känslor.

Introvert och extrovert

Respondenten säger att förändringen av att arbeta med materialet mest skett introvert hos barnen, men tror att det i förlängningen kommer bli extrovert, det vill säga en påverkan även mot andra människor.

Djur

Respondenten upplever att djuren skapar förutsättningar för barnen att uttrycka känslor, de blir någon man kan känna igenom. Respondenten säger också att vissa av barnen har en syn på djur som kanske speglar en annan kultur bättre än Sveriges generella syn på djur. Genom att arbeta med materialet lär sig dessa barn att se djur på ett annat sätt, förstår att djur också är levande varelser med känslor. Citat respondent: ”De lär sig att man har rätt att få leva”.

Övrig information från respondenten

Respondenten tycker det är bra att man kan välja nivå på materialet, att barnen tar till sig känslorna när de orkar och inte när materialet bestämmer att man ska. Respondenten tycker vidare att det är bra med materialets allsidighet- lite pussel, lite bilder, lite lek ges som exempel. Respondenten använder två andra metoder eller modeller i empatihöjande syfte förutom REDE-materialet och tror att det bidrar till ökningen av den empatiska förmågan. Respondenten säger att det bästa är en mix av många olika metoder och modeller och att vem läraren är spelar roll.

Respondentens svar på ja- och nejfrågorna

På frågan om arbetet med REDE-materialet påverkat barnens empatiska förmåga svarade respondenten ”Ja”. På frågan om respondenten ser någon skillnad i påverkan på den empatiska förmågan hos pojkarna kontra flickorna svarade respondenten ”Inget jag tänkt på”, men la efter en liten stund till att det hjälpte pojkarna med viss kulturell och religiös bakgrund att prata om känslor. På frågan om respondenten ser någon påverkan på inlärningsklimatet svarade respondenten ”Ja, absolut”. På frågan om respondenten ser någon påverkan på det sociala klimatet svarade respondenten ”Ja, absolut”. På frågan om respondenten upplevde att det var viktigt att det var just djur som används i materialet svarade respondenten ”Ja”.

6.1.2 Intervju 2

Kontinuitet

Respondenten säger att man hela tiden måste arbeta aktivt med att utveckla barnens empatiska förmåga, för långa uppehåll ger tillbakagång i den empatiska utvecklingen. Ser arbetet som ett långsiktigt arbete.

Konkret och greppbart

Respondenten tycker det är mycket bra att arbetet med materialet kan göras konkret och greppbart för barnen, dels genom att respondenten upplever att den nådde vissa av barnen som varit svårnådda genom arbetet med materialet och dels därför att man kan gå ut och träffa alla djur man läst om eller gjort övningar kring.

Empatisk utveckling

Respondenten säger, citat, att ”Barnen har fått ett nytt språk för att uttrycka känslor”. Respondenten säger vidare att barnen fått en ny självkänsla och större empati och att barn som tidigare haft svårt med att känna för andra barn utvecklats av att arbeta med materialet. Respondenten ser att materialet höjer empatin för djur och syftet är att därifrån sedan rikta empatin till människor.

Övrig information från respondenten

Respondenten använder materialet även i schemalagda ämnen för att få med den empatiska träningen där också. Respondenten använder en annan metod eller modell i empatihöjande syfte förutom REDE-materialet och tror att det bidrar till ökningen av den empatiska förmågan. Respondenten ser det som att REDE-materialet är första steget och sedan tar nästa metod eller modell vid.

Respondentens svar på ja- och nejfrågorna

På frågan om arbetet med REDE-materialet påverkat barnens empatiska förmåga svarade respondenten ”Ja”. På frågan om respondenten ser någon skillnad i påverkan på den empatiska förmågan hos pojkarna kontra flickorna svarade respondenten ”Nej”. På frågan om respondenten ser någon påverkan på inlärningsklimatet svarade respondenten ”Ja, hos klassen” och la till att läraren ”redan har det i sig”. På frågan om respondenten ser någon påverkan på det sociala klimatet svarade respondenten ”Ja”. På frågan om respondenten upplevde att det var viktigt att det var just djur som används i materialet svarade respondenten ”Ja”.

6.1.3 Intervju 3

Reflektion och eftertanke

Respondenten säger att barnen börjat reflektera och tänka till före, till exempel genom att säga mindre svordomar. Respondenten upplever att hela gruppen, både tillsammans och individuellt, har gått framåt i diskussioner, reflektioner och samarbete.

Empatisk utveckling

Respondenten säger att arbetet med materialet, citat, ”Det har gett inlevelse, förmåga att sätta sig in i en annan varelses känslor”. Respondenten upplever att barnen fått större medkänsla och djupare och större förståelse för andras känslor. Respondenten säger att barnen gått framåt i den sociala och empatiska förmågan.

Arbetet med materialet

Respondenten tycker att materialet är konkret och praktiskt vilket respondenten tycker är bra därför att barnen är engagerade när de arbetar med materialet och verkligen tar till sig innehållet. Vidare säger respondenten att materialet gett bra övning i samarbete i

gruppen och agerat som bra grund i diskussioner. Generellt tycker respondenten att materialet påverkat gruppen att reda ut saker bättre. Respondenten säger också att det är bra att materialet är lätt att ta fram. Barnen och respondenten tycker mycket om att arbeta med bilderna och övningen levande & icke-levande tyckte barnen jättemycket om, säger respondenten. Respondenten säger också att djuren i materialet gjorde det lättare att arbeta med det eftersom djur är väldigt nära barnen och att arbeta med något nära gör det lättare.

Övrig information från respondenten

Respondenten använder två andra metoder eller modeller i empatihöjande syfte förutom REDE-materialet och tror att det nog kan bidra till ökningen av den empatiska förmågan. Respondenten säger vidare att det bästa är en blandning av metoder eller modeller som har olika upplägg så att det blir en variation i arbetsuttryck. Respondenten saknar det den kallar uppdragskort i materialet, att barnen i grupp på egen hand får utföra uppdrag tillsammans.

Respondentens svar på ja- och nejfrågorna

På frågan om arbetet med REDE-materialet påverkat barnens empatiska förmåga svarade respondenten ”Ja”. På frågan om respondenten ser någon skillnad i påverkan på den empatiska förmågan hos pojkarna kontra flickorna svarade respondenten ”Nej”. På frågan om respondenten ser någon påverkan på inlärningsklimatet svarade respondenten ”Ja”. På frågan om respondenten ser någon påverkan på det sociala klimatet svarade respondenten ”Ja”. På frågan om respondenten upplevde att det var viktigt att det var just djur som används i materialet svarade respondenten ”Svårt att säga”.

6.1.4 Intervju 4

Djur

Respondenten säger att barnen fått mycket kunskap om djur. Respondenten tycker också att det är viktigt att alla lär sig att behandla djur bra och vara snäll mot dem. Respondenten säger vidare att om barn får förståelse för djur så får de det mot människor också. Respondenten säger att alla tycker om djur och att djur är bra för empatin. Respondenten säger, citat, ”När ett barn trampade på en myra gick ett REDE-barn fram och sa att ’så får man inte göra, man trampar inte på djur’”. Respondenten berättar också om en av övningarna i materialet där man läser en bok som i en scen skildrar en hund som blir skjuten av ett flygplan och blir liggande på isen, blodig och död. Respondenten berättar att flickorna hade tårar i ögonen och pojkarna bara var intresserade av flygplanet, men att de pratade om vad som faktiskt hade hänt i boken och till slut förstod alla allvaret i vad som hänt hunden. Respondenten säger också att den löpande säger till barnen att de måste vara snälla mot djur. Citat respondent ”Om en

tvååring sitter och tittar på en fluga så säger man ju att man måste vara snäll mot flugor”.

Arbetet med materialet

Respondenten säger att det först och främst är roligt att arbeta med materialet. Respondenten tycker också att det är bra att man arbetar med en sak i taget och att barnen alltid är fokuserade när de arbetar med materialet. Respondenten säger vidare att det alltid blir skillnad i empatin när de arbetar med materialet för att de pratar så mycket då, men att det man lär sig kan glömmas bort i lekens hetta. Respondenten tycker också att barnen verkligen snappat upp uttrycket ”Stanna upp, tänk efter” som är ett genomgående tema i materialet.

Övrig information från respondenten

Respondenten använder inga andra metoder eller modeller i empatihöjande syfte förutom REDE-materialet.

Respondentens svar på ja- och nejfrågorna

På frågan om arbetet med REDE-materialet påverkat barnens empatiska förmåga svarade respondenten ”Ja”. På frågan om respondenten ser någon skillnad i påverkan på den empatiska förmågan hos pojkar kontra flickor svarade respondenten ”Ja”, och sa att respondenten upplevde att flickorna visade större förändring i den empatiska utvecklingen än pojkarna. På frågan om respondenten ser någon påverkan på inlärningsklimatet svarade respondenten ”Ja”. På frågan om respondenten ser någon påverkan på det sociala klimatet svarade respondenten ”Ja”. På frågan om respondenten upplevde att det var viktigt att det var just djur som används i materialet svarade respondenten ”Ja”.

6.1.5 Intervju 5

Roligt och glatt

Respondenten säger att barnen tyckte det var roligt att rita och visa, att de generellt tyckte materialet var roligt och kul att arbeta med för att det innehöll många roliga och kreativa övningar som innebar agerande från barnens sida. Respondenten säger att den tror att det just beskrivna kan ha påverkat den empatiska utvecklingen. Respondenten säger också att barnen lär känna varandra bra av att arbeta med materialet och att de då börjar skoja och skämta med varandra, vilket respondenten ser som en bra sätt att komma åt empatin. Respondenten säger att barnen utbrister när det är dags att arbeta med materialet, citat: ”Ja, nu ska vi göra roliga saker”.

Djur

Respondenten säger att djuren var en av anledningarna till valet av materialet därför att djur är lättare att relatera till för barn vad gäller känslor och andra saker. Respondenten säger vidare att djur har förmåga att lugna vissa barn och generellt underlättar. Respondenten lyfter också fram att gosedjur har stor betydelse för barn. Respondenten nämner också att barn från andra kulturer och religioner kan ha en annan syn på djur, till exempel som smittbärare, än vad vi i Sverige generellt har. Materialet ger kunskap om djur och natur, säger respondenten.

Övrig information från respondenten

Respondenten säger att de dock bara skrapat på ytan och att det behövs mycket tid för att skapa stora förändringar i den empatiska utvecklingen. Respondenten använder inga andra metoder eller modeller i empatihöjande syfte förutom REDE-materialet.

Respondentens svar på ja- och nejfrågorna

På frågan om arbetet med REDE-materialet påverkat barnens empatiska förmåga svarade respondenten ”Lite grann, delvis”. På frågan om respondenten ser någon skillnad i påverkan på den empatiska förmågan hos pojkarna kontra flickorna svarade respondenten ”Nej”. På frågan om respondenten ser någon påverkan på inlärningsklimatet svarade respondenten ”Ja, lite”. På frågan om respondenten ser någon påverkan på det sociala klimatet svarade respondenten ”Ja, lite”. På frågan om respondenten upplevde att det var viktigt att det var just djur som används i materialet svarade respondenten ”Ja”.

6.1.6 Intervju 6

Djur

Respondenten tror att det är en metod att visa vägen för den empatiska förmågan att gå via djuren för att sedan överföra det till empati mot människan. Respondenten säger att barnen var fascinerade över att djuren kunde visa så många känslor och att det var samma känslor som människor har, citat respondent ”Det fångslade dem, djuren blev ett annat sätt att ta upp det här med känslor”. Respondenten säger att barnen pratade om de djur de eventuellt hade hemma och hur de mådde och uttryckte känslor, de talade mycket om att det är viktigt att djuren har det bra. Respondenten ser REDE-materialet som speciellt, annorlunda och roligt eftersom det utgår från djur. Respondenten valde materialet delvis på grund av att det var djur med och tycker det är bra att det är både människor och djur. Respondenten arbetade med att konkretisera genom att överföra bilderna på djurens känsloläge till människors känslouttryck.

Behållning

Respondenten säger att vissa av barnen kom ihåg vad de lärt sig av att arbeta med materialet även efteråt och att leken därför fungerade bättre för att konflikterna minskade. Detta, säger respondenten, gällde både när barnen lekte inom gruppen och med andra barn. Respondenten berättar att gruppen, respondenten inkluderad, hade en kontinuerlig återkoppling till materialet och hur man ska vara mot varandra. Ibland ville barnen arbeta lite med materialet mellan de planlagda gångerna, säger respondenten, och då gjorde de det, till exempel klippte och klistrade eller bara tittade på bilderna på känslansikten.

Övrig information från respondenten

Respondenten säger att barnen tyckte det var roligt att arbeta med materialet, att de blev intresserade och ville vara med. Respondenten använder inga andra metoder eller modeller i empatihöjande syfte förutom REDE-materialet.

Respondentens svar på ja- och nejfrågorna

På frågan om arbetet med REDE-materialet påverkat barnens empatiska förmåga svarade respondenten ”Ja”. På frågan om respondenten ser någon skillnad i påverkan på den empatiska förmågan hos pojkarna kontra flickorna svarade respondenten ”Nej”. På frågan om respondenten ser någon påverkan på inlärningsklimatet svarade respondenten ”Ja”. På frågan om respondenten ser någon påverkan på det sociala klimatet svarade respondenten ”Ja”. På frågan om respondenten upplevde att det var viktigt att det var just djur som används i materialet svarade respondenten ”Ja”.

7. Diskussion

Under denna rubrik diskuterar och tolkar jag först de resultat som framkommit genom resultatbearbetningen. Tolkningen och diskussionen knyts till den forskning jag presenterat under *Forskningsbakgrund* och till det innehåll som finns under *Bakgrund* samt till uppsatsens frågeställningar. Detta gör jag under *Resultatdiskussion*.

Därefter diskuterar jag mitt metodval och dess för- och nackdelar i denna uppsats. Detta gör jag under *Metoddiskussion*.

7.1 Resultatdiskussion

7.1.1 Generell påverkan på den empatiska förmågan

Fem av sex respondenter uppfattar att arbetet med REDE-materialet har påverkat barnens empatiska förmåga, den sjätte respondenten uppfattar att det gjort det ”Lite grann”. Det verkar alltså inte råda någon tvekan om att lärarna och pedagogerna som använt materialet anser att det i stor utsträckning fungerar som det är tänkt, det vill säga att det höjer barns empatiska förmåga (www.rede.se). Som exempel på hur förändringen av barnens empatiska förmåga ser ut säger respondent fyra att barnen började säga till andra barn som skadade djur, respondent sex säger att konflikterna både inom den egna gruppen och i andra gruppkonstellationer minskade och respondent tre berättar att barnen fick en djupare förståelse för andras känslor, större medkänsla och började reflektera. Det verkar inte vara någon skillnad i åldern hos barnen vad gäller påverkan, åldersspannet sträcker sig från tre år till tio. Respondent två och fyra säger dock att de uppfattar att empatin går tillbaka något om man inte arbetar med materialet på ett tag, att det är viktigt med ett kontinuerligt empatihöjande arbete. De säger även att barnen kan glömma bort sig i lekens hetta och då återgå något i sitt empatiska beteende. Barnen som berörs av detta uttalande är fem och sex år, vilket innebär att de ligger mitt i åldersspannet, och inte utmärker sig på så sätt. Intressant är att det är de som använder materialet oftast, två gånger i veckan, medan respondent tre, ett och sex använder materialet en gång i veckan. Respondent fem använder materialet varannan vecka och är också den respondent som ansåg att arbetet med REDE-materialet påverkat barnens empatiska förmåga ”Lite grann”. Dock uttrycker alla respondenter utom respondent fem att materialet kommer upp då och då även mellan de planerade faktiska tillfällena.

Detta att man kontinuerligt måste arbeta med empatihöjande övningar bekräftas både av Öhman (2003) och av den socialpsykologiska organisatoriska empatimodellen (Holm, 2001). Öhman (2003) beskriver empati som en medfödd förmåga som avstannar

om den inte får hjälp att fortsätta utvecklas framåt, medan den socialpsykologiska synen och organisatoriska empatimodell talar om medfödda reaktioner och kognitiva tanke- och reaktionsmönster där det senare måste övas på för att utvecklas (Holm, 2001). Detta skulle kunna förklara varför respondent fem upplever en något mindre effekt än de övriga då respondent fems barn varit i kontakt med materialet mer sällan än de övriga barnen i undersökningen. Respondent fem har inte heller arbetat aktivt med något annat material än REDE, vilket Skolverkets utvärdering av metoder mot mobbning (rapport 353, 2011) lyfter fram som effektivt att göra. De ytterligare två respondenterna, fyra och sex, som säger att de inte arbetar aktivt med något annat empatihöjande material lyfter fram vikten av att återkoppla och aktivt arbeta empatihöjande i det vardagliga arbetet.

Denna uppsats har inte undersökt hur barnen i de aktuella barngrupperna arbetar med empatihöjande övningar utanför förskole- och skolmiljön och därför är det svårt att säga något om förutsättningarna, vad barnen redan har, så att säga, med sig för grundempatisk nivå. Däremot kan jag nog drista mig till att påstå att REDE-materialet, eller något annat material för all del, i sig inte kan vara ensamt avgörande för barns empatiska utveckling.

7.1.2 Skillnader i påverkan mellan flickor och pojkar

Vad gäller skillnaden i påverkan mellan flickor och pojkar säger respondent två, sex, tre och fem att de inte uppfattat någon sådan. Respondent fyra säger att flickorna i större utsträckning än pojkarna höjt sin empatiska förmåga av att arbeta med materialet och respondent ett säger först att det inte är något respondenten tänkt på och sedan att det har hjälpt pojkar med viss religiös och kulturell bakgrund att prata om och visa känslor.

Detta resultat stämmer inte med de tidigare resultaten som framkommit i utvärdering av och studentarbete om REDE-materialet. I tidigare forskning har det visat sig att materialet haft påverkan på pojkar men inte på flickor (Angantyr & Eklund, 2009; Angantyr, 2009). I denna undersökning är det bara en respondent, respondent ett, som bekräftar den teorin. En respondent, respondent fyra, upplever det till och med tvärt om, att materialet fungerat bättre på flickor. I Skolverkets utvärdering av metoder mot mobbning (rapport 353, 2011) kommer man fram till att det är olika åtgärder som fungerar för flickor och pojkar i förebyggande och åtgärdande arbete mot mobbning. Två insatser som lyfts fram i rapporten som bra i arbetet mot mobbning hos pojkar är ordningsregler och relationsbyggande arbete mellan elever (Skolverket, rapport 353, 2011). Respondent ett som upplever att materialet fungerat bra på pojkar har använt materialet för att få barnen i grupp att öppna upp och tala om sig själva och sina känslor och upplevelser, ett sätt att arbeta relationsbyggande kan tyckas. Det är inte lika tydligt

hur respondent fyra som upplever att materialet fungerat bättre på flickor har arbetat med det. Dock finns indikationer på att arbetet i den gruppen mer kan ha handlat om att tala om vad som är rätt och fel, till exempel att barnen säger till andra barn vad som är okej och inte. Detta skulle kunna sättas i relation till rastvaktsystemet, som i rapporten lyfts fram som ett bra arbete för att förebygga och åtgärda mobbning hos flickor (Skolverket, rapport 353, 2011), på så vis att det pågår någon slags övergriplig kontroll över hur man betar sig.

Mycket handlar alltså förmodligen om hur lärarna och pedagogerna arbetar med materialet och det varierar ju från barngrupp till barngrupp.

7.1.3 Påverkan på inlärningsklimatet

Alla sex respondenter säger att arbetet med REDE-materialet haft en påverkan på inlärningsklimatet, respondent ett lägger till ett "Absolut" efter sitt jakande svar och respondent fem ett "Lite". Den påverkan de flesta respondenter tagit upp är att barnen tycker arbetet är roligt och att det är lätt att konkretisera övningarna. Till exempel säger respondent fem att barnen tyckte det var roligt att arbeta med materialet därför att det innehöll roliga övningar som utgick från kreativitet och aktivt agerande. Respondent ett, som till viss del har språkförbistring i klassen, upplevde att bilderna i materialet gav nya möjligheter i arbetet i gruppen. Respondent tre lyfter fram att materialet är lätt att ta fram och att det bland annat därför används i många olika ämnen och på så sätt skapar en röd tråd i undervisningen, respondent tre säger vidare att barnen alltid är engagerade när det använder materialet och knyter det till att det är praktiskt och konkret. Respondent fyra säger att "Man blir fokuserad och samlad när man arbetar med REDE". Det praktiska och konkreta knöt flera respondenter till djuren, att de till exempel kunde gå ut i skogen och själva se det de just läst om, eller att många av övningarna innebar att arbeta genom att till exempel lägga känsloupussel vilket innebär att para ihop djur som uttrycker en viss känsla med människoansikten som uttrycker samma känsla.

I forskningsöversikten *Husdjur och folkhälsa* (Håkanson et al. 2008) beskrivs djuren som bland annat stimulerande i lärande på grund av att de skapar motivation och ger mening därför att de tillför någon verkligt. Detta styrks i Lundströms (2010) studie om skola och lantbruk i samverkan. Öhman (2003) lyfter fram just vikten av tydlighet och begriplighet i arbetet med utveckling av barns empatiska förmåga, förutsättningar som gör det lättare för barnet att ta till sig saker och förstå. Detta att lämna klassrummet och, som i fallet ovan, gå ut i skogen för att lära lyfts i Lundström (2010) fram som positivt för lärandet, bland annat genom att verklighetsaspekten i situationen ökar intresset hos barnen. Då REDE-materialet av flera lärare och pedagoger används i fler

ämnena än bara i arbetet med värdegrunden kan det tyckas ha en god påverkan på inlärningsklimatet generellt, inte bara i arbetet med att stimulera barnens empatiutveckling

7.1.4 Påverkan på det sociala klimatet

Även på frågan om arbetet med REDE-materialet haft en positiv påverkan på det sociala klimatet svarar alla respondenter ”Ja”. Respondent ett säger även här också ”Absolut” och respondent fem ”Lite”. Respondent ett tar till exempel upp att materialet ger en ingång till att prata om hur man mår i gruppen och att någon kanske är lite ledsen och behöver få vara ifred. Respondent fem tar i stället fasta på att barnen lär känna varandra på ett bra sätt när de arbetar med materialet och respondent tre ser barnens framgång i den sociala och empatiska förmågan som positiv för det sociala klimatet.

Hur man mår och har det i livet är viktigt för förmågan att känna och utveckla empati (Öhman, 2003). Alltså torde det sociala klimatet vara av stor betydelse både för barnens förutsättningar att utveckla empati och läraren och pedagogens förmåga att främja barnens empatiska utveckling. Öhman (2003) tar upp några viktiga aspekter att som vuxen ha koll på i planeringen av det empatihöjande arbetet. De är att barnet ska ha utrymme att uppfatta och känna igen känslor hos sig själv och andra, att genom handling visa medkänsla som en reaktion på en tanke och att ha möjlighet att samtala med en vuxen om hur barnet agerade och hur det kan försöka agera nästa gång (Öhman, 2003). Jag anser att de aspekter av förbättringar i det sociala klimatet lärarna och pedagogerna tar upp tydligt faller in under de kriterier som är viktiga för barnets möjlighet till empatisk utveckling. Som det ser ut att fungera skulle jag kunna kalla det en god cirkel, att arbeta med materialet skapar förutsättningar som gör att arbetet med materialet ges bättre förutsättningar. Det sociala klimatet är också ett mycket viktigt förebyggande arbete mot mobbning och andra typer av trakasserier. Att se barn, lyssna på dem, och verka för att de behandlas på ett respektfullt sätt och känner sig trygga i de miljöer de befinner sig i borde vara självklart för varje vuxen. I skollagen står det att förskolor och skolor måste arbeta aktivt mot mobbning och att alla vuxna som arbetar i skolan aktivt måste jobba mot att motverka kränkningar och att skolan måste ha en handlingsplan som förebygger kränkande behandling (www.barnombudsmannen.se). Tyvärr är skolan den plats där mobbning förekommer oftast enligt BRIS *Faktablad om mobbning* (www.bris.se).

Vad som dock är viktigt att tänka på är att det är mer än bara empatihöjande övningar i skolmiljön som påverkar barnens empatiska förmåga. Arbetet och miljön hemma är också en viktig faktor, liksom lärarens eller pedagogens engagemang och personlighet. Skolverkets utvärderingsrapport visar också att det är så mycket mer än

själva metoden eller programmet som påverkar skolklimatet och hur barn och ungdomar behandlar varandra och att en viktig och effektiv del av arbetet är att det är strukturerat, att alla inblandade är involverade, insatta och engagerade (rapport 353, 2011). Dessutom lyfts i forskningsrapporten fram betydelsen av att arbeta med fler metoder eller program och inte begränsa sig till bara ett. Vidare poängteras i rapporten att kontinuerlig utvärdering av det arbete som görs på skolan av största vikt (Skolverket, rapport 353, 2011).

7.1.5 Djurens påverkan

Fem av sex respondenter säger att de upplevde att det var viktigt att materialet bestod av övningar som i de flesta fall utgick från djur, den sjätte svarade att det var svårt att säga. I stort sett alla anledningar lärarna och pedagogerna gav till det höll sig inom samma tre områden: att det hjälpt för att nå fram till vissa barn, att barn lättare kan ta till sig känslor och upplevelser och därigenom utveckla sin empati och att det gett glädje och motivation i arbetet. Det sistnämnda har redan tagits upp i diskussionen kring inlärningsklimat ovan, därför fokuserar jag här på de andra två aspekterna. Respondent sex säger till exempel att djur blir en väg för barnen att hitta sin empati och sedan kan man överföra det till människor, respondent fem säger att djur har en förmåga att lugna vissa barn och att barnen uttrycker glädje varje gång de ska arbeta med materialet genom att explicit säga att det ska bli roligt, respondent tre uppfattar det så att djur ligger barn väldigt nära och att arbeta med något som är barnen nära gör arbetet lättare och respondent ett uttrycker att genom att barnen så att säga känner genom djuren blir det lättare att känna, uppleva och bearbeta.

Detta att barnen känner genom, eller via djuren, skulle kunna ses som det som i den organisatoriska empatimodellen kallas härmning (Holm, 2001). Att barnen genom att automatiskt imitera en annan persons ansiktsuttryck och kroppshållning får signaler i sin egen kropp som sätter igång en känslövåg av reaktioner som liknar de som den andre har. Att titta på bilderna i REDE-materialet, både de på djur och de på människor, och att lyssna till och titta på bilder på djuren i de sagoböcker som är delar av övningarna, skulle kunna vara ett sätt för denna reaktion att uppstå. En förlängning på detta, det vill säga den träning som är så viktig för att empatin ska fortsätta växa och utvecklas (Holm, 2001; Öhman, 2003), skulle då kunna vara till exempel det känslopussel som ingår som övning i REDE-materialet där uppgiften är att just identifiera en känsla hos en varelse och sedan para ihop den med en annan varelse som sänder ut samma känsla. Denna typ av övning borde kunna vara en träning för att så småningom lyfta barnets empatiska förmåga från den icke-kognitiva processnivån till den enkla kognitiva, det vill säga upp till nivåer dit det behövs träning och övning för

att nå (Holm, 2001). Inom ramen för denna processnivå finns känslööverföringar, att barnet ser en känsla hos en annan som den tidigare upplevt själv eller tillsammans med någon och åter hamnar i den känslan (Holm, 2001). Här ser jag en koppling till den bearbetning av tidigare upplevelser en respondent tog upp som exempel på hur materialet påverkat barnen i respondentens barngrupp.

I forskningsöversikten *Husdjur och folkhälsa* (Håkanson et al. 2008) tas bland annat två aspekter upp som några av de goda effekter djur har på människan, dels djuren som en väg att nå människan och dels som empatihöjare. Två användningsområden som har relevans i detta sammanhang kan urskiljas i forskningsöversikten, dels att använda djuret för att påverka människan till att förminska en egenskap, till exempel aggressivitet eller stress och dels att använda djuret för att förstärka egenskaper i människan, till exempel empatin (Håkanson et al. 2008). Jag uppfattar det som att lärarna och pedagogerna lyfter fram båda dessa aspekter av djurens påverkan. Enligt dem plockar djuren fram empati och medkänsla medan de samtidigt skapar lugn och möjlighet till bearbetning och självreflektion hos barnen, det vill säga reducerar stress och obearbetade känslor. Respondent ett säger också att barnen känner genom djuren som ett första steg till att känna själv.

Precis som forskargruppen tar upp (Håkanson et al. 2008), att man kan konstatera att djur påverkar människan men inte hur det går till, har de tillfrågade lärarna och pedagogerna svårt att sätta fingret på hur djuren påverkar konkret. De uttrycker att de ser en påverkan och hur den tar sig uttryck, men hänvisar i de flesta fall till någon slags övergripande relation mellan barn och djur generellt som grundpåverkande. Denna övergripande fundamentala relation som bekräftats under lång tid i verkligheten, men ännu bara börjat sin bana inom forskningen, är mycket intressant. I den här undersökningen är det dock svårt att skilja mellan vad som är djurens direkta påverkan och vad som påverkar genom övningarnas upplägg och utformning utöver djurens medverkan. Dessutom finns, som påpekats tidigare i diskussionen, många fler variabler som påverkansfaktorer på den empatiska förmågan än bara arbete med ett värdegrundsmaterial. Med eller utan djur.

Det som också är intressant är att flera av de intervjuade lärarna och pedagogerna talar om hur djurens medverkan i materialet påverkat barnen och arbetet med materialet. De exempel de ger på hur den påverkan ser ut, till exempel att barnen blir motiverade eller får kontakt med sina känslor, är delar av den påverkan som i forskning lyfts fram som positiv mellan djur och människa (Lundström, 2010). Kanske är det för barn inte så stor skillnad på levande djur och djur som symbol, till exempel på bilder, som karaktärer i sagoböcker eller gosedjur? Att det är det djuret står för och är förknippat med som, åtminstone för barn, ger till exempel motivation, lugn och empati? I

Manimalisrapporten (2009) nämns barn med så kallade bokstavsdiagnoser som genom att ta vägen via djur som symboler, det vill säga till exempel på bild, kan medverka aktivt på lektioner på ett helt nytt sätt då djuren skapar motivation och vilja till att bidra och vara delaktig.

Vad som bör beaktas är att lärare och pedagoger förmodligen inte väljer ett värdegrundsmaterial som till stor del utgår från djur om de inte tycker om djur, är rädd för dem eller generellt inte tror att de har något att tillföra. Detta skulle kunna innebära att den positiva påverkan som djuren tillskrivs materialet är en följd av de intervjuades eventuella egna grundläggande inställning till djurens positiva egenskaper på människan.

7.1.6 Sammanfattning

Detta är sammanfattningsvis vad jag anser uppsatsens frågeställningar fått för svar.

- Frågeställning ett var: Anser de tillfrågade lärarna och pedagogerna att arbetet med REDE-materialet påverkat den empatiska förmågan hos barngrupperna som arbetat med materialet och på vilket sätt har detta i så fall visat sig?

Svaret på frågeställning ett anser jag är ja. De intervjuade lärarna och pedagogerna svarade alla utom en att de ansåg att REDE-materialet påverkat den empatiska förmågan hos barnen. Den respondent som inte sa ja sa att arbetet påverkat delvis och lite grann. Hur denna påverkan på den empatiska förmågan tagit sig uttryck skiljer sig från respondent till respondent. Ett flertal respondenter anger större förståelse och inlevelse i andras känslor, någon anger mindre konflikter och en annan anger djupare reflektion och bättre diskussion.

- Frågeställning två var: Anser de tillfrågade lärarna och pedagogerna att arbetet med REDE-materialet påverkat flickorna och pojkarna i barngrupperna som arbetat med materialet olika vad gäller påverkan på den empatiska förmågan och i så fall hur?

Svaret på frågeställning två är inte helt tydligt. Det är fyra lärare och pedagoger som anser att det inte är någon skillnad i påverkan på den empatiska förmågan mellan flickor och pojkar, så det svaret är det som förekommer mest. En respondent anser att flickorna påverkats mest i sin empatiska utveckling av att arbeta med REDE-materialet och en annan att det påverkat pojkarna. Även om respondenternas svar inte ger ett helt entydigt svar på frågan anser jag ändå att jag kan säga att det övervägande svaret blir nej.

- Frågeställning tre var: Anser de tillfrågade lärarna och pedagogerna att arbetet med REDE-materialet påverkat inlärningsklimatet i barngrupperna som arbetat med materialet och i så fall hur?

Svaret på frågeställning tre anser jag är ja. Av de intervjuade lärarna och pedagogerna svarade fem ja på frågan om arbetet med REDE-materialet påverkat inlärningsklimatet i barngruppen och en svarade att det fanns en påverkan hos barnen men inte hos läraren. Uttrycket för påverkan är olika uttryckt av olika respondenter, men de flesta nämner att barnen tycker det är roligt att arbeta med materialet, att de är fokuserade under arbetet, att materialet är konkret och praktiskt.

- Frågeställning fyra var: Anser de tillfrågade lärarna och pedagogerna att arbetet med REDE-materialet påverkat det sociala klimatet i barngrupperna som arbetat med materialet och i så fall hur?

Svaret på frågeställning fyra anser jag också vara ja. På frågan om lärarna och pedagogerna anser att arbetet med REDE-materialet påverkat det sociala klimatet i barngruppen svarade alla sex respondenter ja. Hur denna påverkan tar sig uttryck skiljer sig från respondent till respondent, en respondent säger till exempel att den sociala och empatiska förmågan gått framåt och en annan att barnen lär känna varandra bra av att arbeta med materialet.

- Frågeställning fem var: Anser de tillfrågade lärarna och pedagogerna att det tillför REDE-materialet något att det handlar om djur och i så fall varför?

Svaret på den sista frågeställningen, frågeställning fem, anser jag vara ja. Fem av de tillfrågade lärarna och pedagogerna svarar ja på frågan om det är viktigt att det är just djur som används i REDE-materialet. Den sjätte respondenten svarar att det är svårt att säga. Som exempel på varför respondenterna tycker det är viktigt svarar alla något inom följande tre ämnesteman: att man på olika sätt lättare når barn genom djur, att djur är bra för empatin och att barn tycker om djur och att de är viktiga för dem.

7.2 Metoddiskussion

Eftersom syftet med uppsatsen var att få veta om de intervjuade lärarna och pedagogerna ansåg att arbetet med värdegrundsmaterialet REDE påverkat den empatiska förmågan hos barngrupperna som arbetat med materialet var det andras uppfattning jag sökte ta reda på. Intervju lyfts i Kvale och Brinkmann (2009) fram som en passande metod för att förstå något ur en annan persons synvinkel och ur den aspekten anser jag mitt metodval för materialinsamling vara bra, det har gett mig

underlag att besvara de forskningsfrågor jag önskade besvara. Hade jag till exempel använt observation som metod i stället hade jag inte kunna besvara frågeställningarna då en observation skulle gett den undersökandes uppfattning (Einarsson & Hammar Chiriac, 2002).

Vad som dock är viktigt att komma ihåg är att jag i denna undersökning endast har talat med ett mindre antal lärare och pedagoger. Fler undersökningar, gärna med olika datainsamlingsmetoder, bör göras innan det generellt kan sägas något om REDE-materialets eventuella påverkan på barns empatiska förmåga. Det jag fått svar på i denna undersökning är hur just de tillfrågade lärarna och pedagogerna ser på materialet. Dessutom bör man som läsare ha i åtanke att ett urvalskriterie för att vara med i undersökningen var att lärarna och pedagogerna skulle ha arbetat med materialet aktivt under en viss period. Förmodligen tycker man att materialet är bra om man fortsätter använda det, därför är det inte förvånande att alla intervjuade uppskattar materialet.

Vad gäller koppling till tidigare forskning är att beakta att REDE-materialet endast består av djur på bild eller i andra icke-levande material, även om vissa förskolor och skolor valt att delvis förlägga arbetet med materialet utomhus hos levande djur, och den forskning om djurs påverkan på människan jag i detta arbete tagit upp har med levande djur att göra. Denna uppsats avser inte att likställa levande djur med icke-levande utan lyfter fram de likheter som uppkommit i respondenternas svar och tidigare forskning.

8. Vidare forskning

Två tidigare studier har gjorts av REDE-materialet, dels en D-uppsats och dels en forskningsstudie. Båda har vänt sig till barn, och denna undersökning har som bekant vänt sig till lärare och pedagoger. Det skulle vara intressant att framöver ta del av resultaten från en undersökning som utgått från föräldrar. Ser föräldrarna någon skillnad i barnens empatiska förmåga sedan REDE-materialet började användas? En annan metod än intervju skulle också kunna ge intressant forskning. Hur skulle en observatör uppfatta barns empatiska förmåga i en jämförande studie mellan en REDE-barngrupp och en barngrupp som inte använder REDE-materialet?

Jag anser det också vara av stor vikt att de värdegrundsmaterial eller värdegrundsprogram, antimobbingsprogram och andra liknande typer av arbete som tas in i förskolor och skolor granskas och utvärderas löpande. Både inom skolorna och utanför. Jag hoppas se kontinuerliga forskningsrapporter på de material, metoder, modeller och program som finns ute i förskolorna och skolorna för att förebygga och åtgärda kränkande behandling och beteende och där igenom skapa ett socialt tryggt klimat där respekt, medkänsla och empati råder mellan barnen.

En fråga som också känns central och viktig att forska i är om djur är en outnyttjad resurs för värdegrundsarbetet i skolan. Forskning på djurs påverkan på människan är ett relativt nytt forskningsområde, dock inte mindre viktigt för det. Efter denna uppsats är jag än mer övertygad om att djuren kan hjälpa vår nästa generation på många fler positiva sätt än de vi ser, vet och erkänner i dag. Roligt är att många studentarbeten i dag avhandlar just relationen mellan djur och människa, inom många olika ämnesområden. Och dagens studenter är morgondagens forskare så förhoppningsvis kommer framöver forskning om djur och värdegrundsarbete fylla personalrummen på förskolor och skolor runt om i landet.

9. Referenser

9.1 Böcker

Einarsson, Charlotta & Hammar Chiriac, Eva (2002). *Gruppobservationer. Teori och Praktik*. Lund: Studentlitteratur.

Ekgren, Ann-Marie & Hinnfors, Jonas (2006). *Uppsatshandbok. Hur du lyckas med din uppsats*. Lund: Studentlitteratur.

Holm, Ulla (2001). *Empati. Att förstå andra människors känslor*. Stockholm: Natur och Kultur.

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Körner, Svante & Wahlgren, Lars (2005). *Statistiska metoder*. Lund: Studentlitteratur.

Ord för ord. Svenska synonymer och uttryck (1998). Stockholm: Norstedts.

Strömberg, Alva (1991). *Synonymordboken*. Stockholm: Strömbergs.

Trost, Jan (2007). *Enkätboken*. Lund: Studentlitteratur.

Öhman, Margareta (2003). *Empati genom lek och språk*. Stockholm: Liber.

9.2 Internetkällor

Angantyr, Malin (2009). *Kvinnan - hundens bästa vän. Två experiment om empati*. D-uppsats. Eskilstuna: Mälardalens högskola. Hämtad 21 mars 2011 från www.rede.se/rede.asp

Angantyr, Malin & Eklund, Jakob (2009). *Träning ger empatiska pojkar: Effekter av REDE-projektet*. Eskilstuna: Mälardalens högskola. Hämtad 1 februari 2011 från www.rede.se/rede.asp

Faktablad om mobbning. Hämtad 2 juni 2011 från www.bris.se/?pageID=20

Håkanson, Margareta. (2010). *Hälsoeffekter av sällskapsdjur inkl hästar : vad vi redan vet och vad vi behöver studera*. Hämtad 16 mars 2011 från www.vardalinstitutet.net/documentarchive/1168/1575/3439/4256/4415/10216.pdf?objectId=14884

Håkanson, Margareta et al (2008). *Husdjur och Folkhälsa*. Västra Götalandsregionen/SLU Skara/Agroväst. Rapport inom projekt Djur och människors hälsa. Hämtad 16 mars 2011 från <http://agrovast.agriprim.com/attachments/87/1416.pdf>

Lundström, Christina (2010). *Samverkan mellan skola och lantbruk – utomhuspedagogik för hållbar utveckling! En litteraturöversikt*. Precisionsodling (online). 2010:2. Hämtad 15 mars 2011 från http://pub-epsilon.slu.se:8080/1942/01/lundstrom_c_100902.pdf

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo 94. Hämtad 11 maj 2011 från www.skolverket.se/publikationer?id=1069

Läroplan för förskolan, Lpfö 98. Hämtad 19 maj 2011 från www.skolverket.se/publikationer?id=1067

Malmström, Sten & Györki, Iréne & Sjögren, A. Peter. (1998.) *Bonniers svenska ordbok*. Stockholm: Bonniers.

Manimalisrapporten (2009). Hämtad 3 februari 2011 från www.manimalis.se/uploads/4a2381578ca814a2381578d250.pdf

Motion daterad 2008-05-20 av Miljöpartiet de Gröna om *Grön rehabilitering, Natur och Djur i vården på recept*. Stockholms läns landsting. Hämtad 17 mars från www.sll.se/Handlingar/Landstingsfullm%C3%A4ktige/2008/08-06-10/m08024.pdf

Norling, Ingemar (2002). *Djur i vården. Om hur sällskapsdjur kan påverka äldres hälsa och livskvalitet, egenvård och oberoende, avlasta och förbättra vård och omsorg, sänka vårdkostnader och förbättra vårdpersonalens arbetsmiljö*. Sektionen för vårdforskning vid Sahlgrenska universitetssjukhuset och Svenska Kommunalarbetareförbundet. Hämtad 1 februari från www.kommunal.se/KommunalSEof/files/050812150536294/DJUR.pdf

Silfverberg, Gunilla (2009). *Hästens och hundens roll i rehabilitering och förebyggande hälsoarbete*. Arbetsrapportserie nummer 62. Stockholm: Ersta Sköndal högskola. Hämtad 16 mars 2011 från www.esh.se/fileadmin/erstaskondal/ESH_Gemensamt/Arbetsrapporter/arbetsrapport_62.pdf

Upp till 18 – fakta om barn och ungdom (2010). Hämtad 12 maj 2011 från www.bo.se/files/publikationer,%20pdf/upp%20till%2018%202010.pdf

Utvärdering av metoder mot mobbning (2011). Rapport 353 från Skolverket. Hämtad 12 maj 2011 från [www.skolverket.se/sb/d/150/url/0068007400740070003a002f002f007700770034002e0073006b006f006c007600650072006b00650074002e00730065003a0038003000380030002f00770074007000750062002f00770073002f0073006b006f006c0062006f006b002f0077007000750062006500780074002f0074007200790063006b00730061006b002](http://www.skolverket.se/sb/d/150/url/0068007400740070003a002f002f0077007700770034002e0073006b006f006c007600650072006b00650074002e00730065003a0038003000380030002f00770074007000750062002f00770073002f0073006b006f006c0062006f006b002f0077007000750062006500780074002f0074007200790063006b00730061006b002)

f0052006500730075006c0074005300650074003f007500700070003d00300026007700
3d004e00410054004900560045002500320038002500320037006d0075006c00740069
002b00700068002b0077006f007200640073002b002500320037002500320037006d006
f00620062006e0069006e00670025003200370025003200370025003200370025003200
390026006f0072006400650072003d006e0061007400690076006500250032003800250
0320037006400610074006500770065006200250032004600440065007300630065006
e0064002500320037002500320039/target/ResultSet%3Fupp%3D0%26w%3DNATIV
E%2528%2527multi%2Bph%2Bwords%2B%2527%2527mobbing%2527%2527%25
27%2529%26order%3Dnative%2528%2527dateweb%252FDescend%2527%2529

www.agria.se/smadjur/smadjurforsakringar Hämtat 18 maj 2011.

www.barnombudsmannen.se/Adfinity.aspx?pageid=42 Hämtat 12 maj 2011.

www.barnombudsmannen.se/Adfinity.aspx?pageid=3667 Hämtat 2 juni 2011.

www.bris.se/?pageID=4 Hämtat 22 mars 2011.

www.bris.se/?pageID=372 Hämtat 17 maj 2011.

www.djurskyddet.se/se/om-djurskyddet/det-har-ar-djurskyddet-sverige Hämtat 5 maj 2011.

www.djurskyddet.se/se/vart-arbete Hämtat 5 maj 2011.

www.manimalis.se/view/svenska/mal-och-syfte Hämtat 22 mars 2011.

www.manimalis.se/view/svenska/historia Hämtat 22 mars 2011.

www.manimalis.se/view/svenska/iahaio Hämtat 22 mars 2011.

www.margaretaohman.se/home/?page_id=21 Hämtat 5 maj 2011.

www.rede.se Hämtat 5 maj 2011.

www.rede.se/rede_vision.asp Hämtat 5 maj 2011.

www.riksforeningenpsykoterapicentrum.se/konferens/empati-sh.htm Hämtat 10 maj 2011.

www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1985:1100 Hämtat 12 maj 2011.

www.skolverket.se/sb/d/468 Hämtat 11 maj 2011.

9.3 Övriga källor

BRIS-rapporten 1/2011.

Risinger, Helena (2011, 4 maj). Personlig kommunikation 1.

Risinger, Helena (2011, 16 maj). Personlig kommunikation 2.

Pedagogiska institutionen, Umeå unviersitet
S- 901 87 Umeå
www.umu.se

Bilaga 1

Frågeformulär

Kategori 1

1. Är det din uppfattning att arbetet med REDE-materialet påverkat barnens empatiska förmåga?
2. I så fall, hur har den påverkan på den empatiska förmågan tagit sig uttryck
-i relation till dig som lärare/pedagog?
-andra lärare/pedagoger?
-andra vuxna i skolan?
-barn i klassen/gruppen?
-andra barn i skolan?
3. Ser du någon skillnad i påverkan på den empatiska förmågan hos pojkarna kontra flickorna?
4. I så fall, hur och när visar sig denna skillnad?
5. Ser du någon skillnad i påverkan på den empatiska förmågan hos olika barn i klassen/gruppen som inte tagits upp i någon av frågorna ovan?
6. Är det din uppfattning att arbetet med REDE-materialet påverkat inlärningsklimatet i klassen/gruppen? (Med inlärningsklimat syftar jag i detta fall till atmosfären, stämningen och engagemanget i klassen/gruppen och hos läraren/pedagogen.)
7. I så fall, hur har inlärningsklimatet i klassen/gruppen förändrats?
8. Är det din uppfattning att arbetet med REDE-materialet påverkat det sociala klimatet i klassen/gruppen? (Med socialt klimat syftar jag i detta fall till hur barnen i klassen/gruppen betar sig mot och behandlar varandra och läraren/pedagogen.)
9. I så fall, hur har det sociala klimatet i klassen/gruppen förändrats?

Kategori 2

10. Under den aktuella tremånadersperioden, hur många gånger i veckan använde du REDE-materialet i klassen/gruppen?
11. Under den aktuella tremånadersperioden, i vilka ämnen/situationer använde du REDE-materialet i klassen/gruppen?
12. Under den aktuella tremånadersperioden, i vilken årskurs gick/hur gamla var barnen i klassen/gruppen?
13. Under den aktuella tremånadersperioden, hur många barn fanns det i klassen/gruppen?

14. Har du under den aktuella tremånadersperioden arbetat med något specifikt material, någon speciell metod eller på annat sätt aktivt arbetat med empatihöjande övningar hos barnen (som inte är REDE-materialet med tillhörande övningar)?

15. I så fall, kan det arbetet enligt din uppfattning medverkat till påverkan på den empatiska förmågan hos barnen i klassen/gruppen (om du anser att någon sådan finns)?

Kategori 3

16. Hur länge har du totalt använt REDE-materialet i klassen/gruppen?

17. Hur många gånger i veckan använder du generellt REDE-materialet i klassen/gruppen om du ser till den totala perioden du använt REDE-materialet i klassen/gruppen?

18. I vilka ämnen/situationer använder du generellt REDE-materialet om du ser till den totala perioden du använt REDE-materialet i klassen/gruppen?

19. I vilken årskurs gick barnen när du började använda REDE-materialet i klassen/gruppen?

20. I vilken årskurs går barnen i klassen/gruppen nu?

21. Hur fick du reda på att REDE-materialet fanns?

22. Varför valde du att arbeta med REDE-materialet?

23. Är det din uppfattning att det är viktigt att det är just djur som används i REDE-materialet?

24. I så fall, varför är det viktigt tror du?

25. Finns det någon information om barnen i klassen/gruppen som är viktigt i detta fall, till exempel att de finns många barn med diagnosen autism eller ADHD?

Bilaga 2

Övning/aktivitet 3: Känslor

Tidsåtgång 3-4 timmar

Material

- Foton av hundar och katter som visar olika uttryck.
- Kopieunderlaget "känslor-pussel" (kort för att lägga "känslor-pussel").
- Kopieunderlaget "Känslor-ansikten".

Läroplanens mål

- Förstå och leva sig in i andras vilkor.
- Ge möjlighet till att få prova och utveckla olika uttrycksformer.
- Att uppleva känslor och stämningar.
- Att känna tillit till sin egen förståelse.

Mål

- Alla levande varelser kan ha känslor.
- Olika djurarter visar samma typ av känsla på olika sätt.

Förväntad måloppfyllelse

- De flesta barnen börjar förstå hur människor och djur har olika sätt att visa sina känslor.
- Några barn kommer endast att förstå att djuren också kan visa känslor.
- Några barn når längre och förstår också hur vi människor skall bete oss för att både visa respekt och förstå oss till att djur också har känslor.
- Några barn kommer att kunna göra kopplingar mellan att man visar djur respekt för deras känslor och att de skall visa sina kamrater respekt för deras känslor.

Övningen/Aktiviteten går ut på att barnen ska fundera på hur vi visar känslor och om djur kan ha liknande känslor som vi har. Barnen får titta på foton av hundar och katter som visar olika känslor och utifrån detta leka och diskutera.

Introduktion

Ge barnen en grund genom att prata om olika känslor. Att vara glad, ledsen, rädd, arg, förvånad eller att tycka något är äckligt – hur visar vi olika sinnestämningar? Låt barnen visa och kanske spela upp små scener för varandra hur de visar när de känner olika känslor. Låt dem gärna prova alla möjliga känslor som de kommer på. Fundera runt om man alltid vet om när man visar andra hur man känner. Kan man t ex se arg eller rädd ut utan att man egentligen vet om det? Eller tvärtom – Kan man bli glad eller skrämmd utan att det syns? Varför kan det vara bra att visa sina känslor? Tror barnen att en hund eller katt kan se på oss om vi är arga, glada eller rädda?

Aktivitet

Material: Foton på hundar och katter som visar olika känslor, kopieunderlaget "känslor-pussel" (innehåller känslor-ansikten) och bilder på hund, katt och människa) och kopieunderlaget "känslor-ansikten". Visa foton på hundar och katter. Ta ett i taget och stanna upp en rejäl stund. Vilka känslor ser barnen? Hur gör djuren för att visa sina känslor? Prata om och jämför med oss människor. Titta gärna flera gånger för att få en bestående minnesbild. När ni är "mätta" på att titta på bilderna så är det dags att lägga "känslor-pussel" och/eller leka "känslor-charader".

Känslor-pussel

Delat in barnen i grupper. Barnen får pusslet med bilderna på djuren och bilderna av känslor. Nu skall barnen para ihop en djurbild med en känslobild till dess att korten är slut. Det gäller att komma överens i gruppen. När alla är nöjda med resultatet visar de upp det och får förklara varför de parade ihop bilderna på det sätt de gjort.

Känslor-charader

Delat in barnen i grupper med tre barn i varje. Varje grupp får dra ett kort ur "känslorhøgen". Flera grupper kan få samma känsla. Nu skall barnen i varje grupp visa de andra barnen den känsla de fått. De kan välja vilket djur de vill vara eller om de vill vara sig själva. De kan vara olika, djur eller sig själva som alla visar samma känsla. Barnen i de andra grupperna får gissa vilken känsla det är. Så går turen vidare till nästa grupp och leken fortsätter till alla grupper fått visa alla känslor.

Diskussion

Prata om varför det kan vara svårt att förstå djurs känslor när vi inte visar känslorna på samma sätt. Hur visar djur känslor? Hur visar människor känslor? Visar alla människor samma känsla på samma sätt? Vad betyder det att vi kan prata (med vårt verbala språk) med varandra, men inte med djuren? Är det alltid en fördel att vi både har det verbala språket och kroppsspråket? Vi kan ge olika budskap genom att säga en sak och visa en annan. Det kan antagligen inte djur på samma sätt.

Utvärdering

Vad behövs för att människor och djur ska förstå varandras känslor bättre? Låt barnen skriva eller rita förslag på hur vi skall bli bättre på att förstå och kunna tolka hur djur känner och hur de mår. Sammanställ till en liten tankebok som ni kan återkomma till. Jämför barnens arbeten med den utvecklingsnivå som barnen/gruppen befinner sig på. Vilken utveckling sker, vilka nya tankar väcks, vilka spontana kopplingar till relationer mellan barnen görs när ni återkommer till er tankebok.

Bild 1

Foto: Eivor Rasehorn

Bild 2

Foto: Eivor Rasehorn

Bild 3

Foto: Eivor Rasehorn

Bild 4

Foto: Eivor Rasehorn

Bild 5

Foto: Eivor Rasehorn

Bild 6

Foto: Eivor Rasehorn

Bild 7

Foto: Eivor Rasehorn

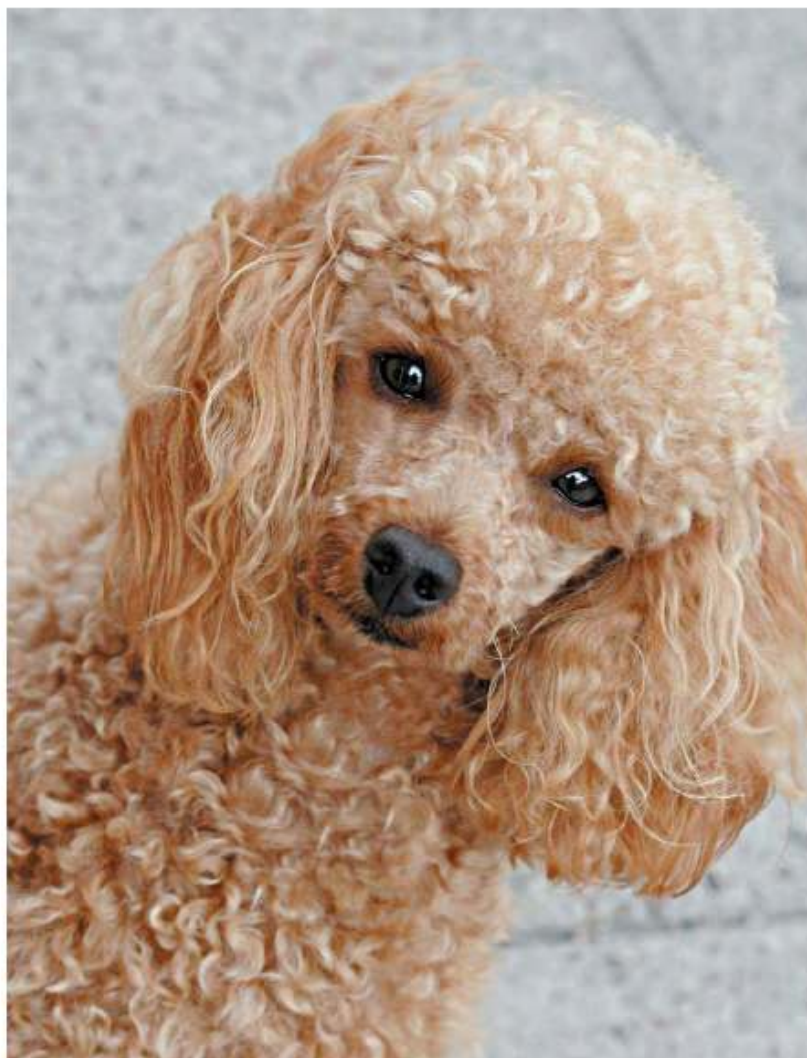

Bild 8

Foto: Eivor Rasehorn

Bild 9

Foto: Eivor Rasehorn

Bild 10

Fotb: Eivor Rasehorn

Bild 11

Foto: Eivor Rasehorn

Bild 12

Fotb: Eivor Rasehorn

Bild 13

Foto: Eivor Rasehorn

Bild 14

Fotb: Eivor Rasehorn

Bild 15

Foto: Eivor Rasehorn

Bild 16

Fotb: Eivor Rasehorn

"Känslopussel"

Foto: Eivor Rasehorn

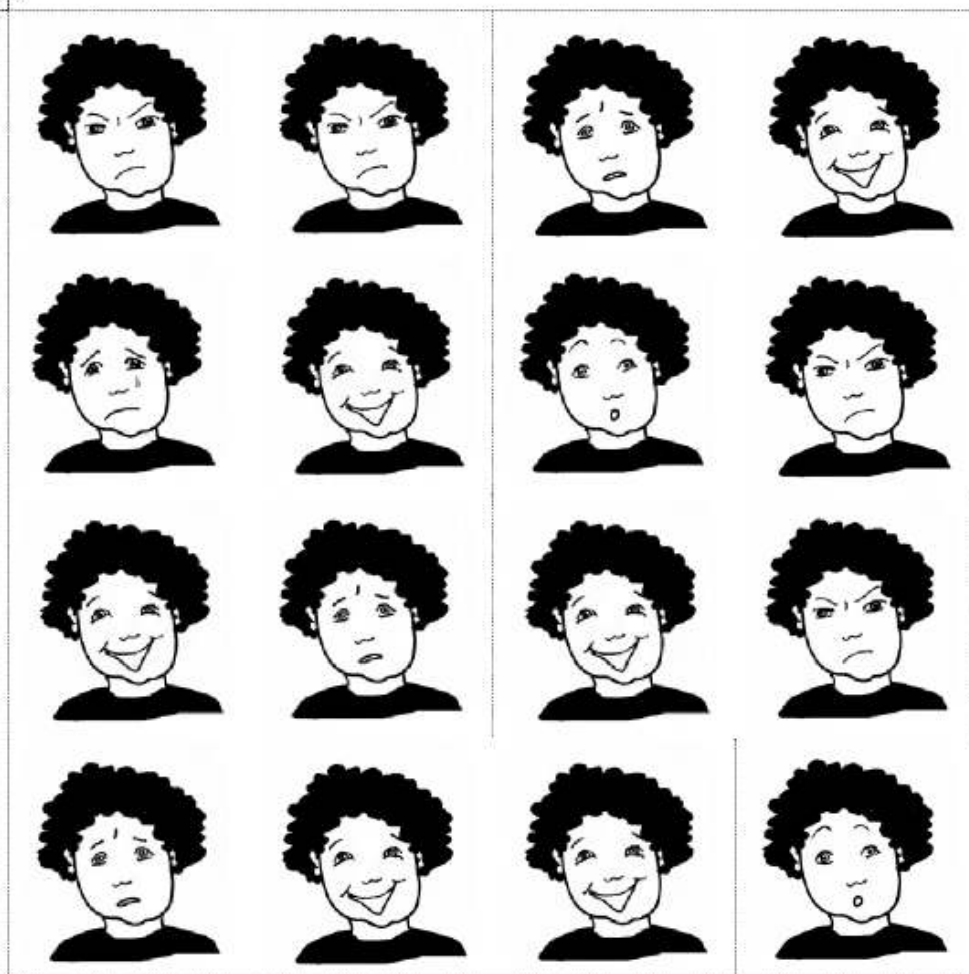
Respektive djurbild nedan motsvarar respektive människoansikte på nästa sida.

"Känslopussel"

Foto: Eivor Rasehorn

Respektive människoansikte nedan motsvarar respektive djurbild på föregående sida.

Aggressivitet hos hund

Lärohandledning

Här vill vi ge en bakgrundsinformation om bilderna för att du/ni lättare skall kunna diskutera och förklara för barnen vad vi tror djuren uttrycker på bilderna. Man behöver egentligen titta på hela djuret och kroppsspråket för att få en bättre bild av vad det säger. Genom att titta på kroppsspråk och mimik kan vi få en ganska bra bild av djurets sinnesstämning. Kroppsspråk och mimik kan ge en bra bild, men ibland kan vi grunda oss för mycket i egna erfarenheter som vi haft med just det djurslaget, till exempel om vi blivit skrämda. När man försöker tolka och se vad man tror att ett djur uttrycker med kroppsspråk och mimik kan det ibland ge en ganska bra bild, men ibland kan vi grunda oss för mycket i egna erfarenheter. Vi kan till exempel ha blivit skrämda av ett visst djurslag eller ha enbart positiva erfarenheter.

Undvik uttryck som att ett djur är svartsjukt, elakt eller att det protesterar mot något. Tolka inte in negativa mänskliga känslor och värderingar i bilderna. Vi vet inte om djur känner så, men det ger en negativ bild av djuret om vi tolkar bilderna på det sättet. Aggressivitet, rädsla, osäkerhet, vänlig inställning, trötthet, lekfullhet och tillfreds är exempel på uttryck som vi kan tolka utifrån bilderna. Försök att slussa över tolkningar som elak till ärg och aggressiv istället. Vi får vara noga med att inte lägga några värderingar i till exempel aggressivitet. Ett djur har en anledning till att visa beteendet, ofta är det för att öka avståndet till något som djuret upplever som farligt eller obehagligt.

Vänlig inställning hos hund

Här följer ett exempel på hur man ser aggressivitet hos hund

Detta är en isländsk fårhund som visar aggressivitet med hjälp av tänderna, tungspetsen, intensivt stirrande blick och upprättstående öron som är framåtvända. Detta är en självväkare aggressiv hund som vill ha större avstånd. Tungan är hotfull om den är rak eller nedåtlutande tillsammans med visade tänder och stirrande blick. Men tungan kan visa på andra sinnesstämningar som vi ser i nästa bild. En hund som visar många tänder med öppen mun och tillbakadragna mungipor verkar för många mycket aggressiv, men är som regel mer osäker än en hund som bara visar framtänderna och stirrar på dig.

Här följer ett exempel på hur man ser en vänlig inställning hos hund

Att sticka ut tungan kan ibland vara bevekande, lite undergivet – en mycket vänlig gest. Hundar försöker ofta komma upp och slicka oss människor i ansiktet. Valpar slickar och puffar de äldre hundarna i mungipan för att de skall kräkas upp mat till dem. När vuxna hundar vill slicka oss och andra hundar i ansiktet är det ett sätt att visa sig vänlig och "valpig". En aktiv slickgest i kombination med att lägga öronen bakåt är tungan ofta ett tecken på osäkerhet, ibland rädsla eller ett sätt att visa sig vänlig och inte alls hotfull.

Ex på kattens aggressiva uttryck

Exempel på hur kattens aggressiva uttryck kan tolkas.

Detta är en mycket aggressiv katt. Man ser det på att pupillerna är mycket vidgade, blicken fokuserad och de kraftigt bakåtturkna öronen. Men den är rädd också, en stark försvarsaggression som inte innebär att katten är direkt beredd till attack. Man skall inte gå närmare då man riskerar att provoceras fram en attack. Här ser man tydligt "språkskålnaden" mellan den tuffa aggressiva hunden och katten. Katten stryker öronen bakåt och hunden reser öronen. Hunden visar lite tänder och katten ett öppet gap med mycket tån-

Tolkningsguide till bilderna i materialet Bildserie "den gamla hunden".

1. Arg äldre hund vaktar. Aggressiv, vill öka avståndet till personen som tar bilden.

2. Arg äldre hund visar självsäkert tänderna och kraftigt rynkad nos. Aggressiv, vill ha större avstånd.

3. Äldre hund med öppen blick och öron bakåtstruckna. Kan vara rädd eller obehaglig till mods. Kan också vara en lekinbjudan – se på mig jag är ofarlig, kom så leker vi!

4. Äldre hund, bevakande, lite undervigen – en mycket vänlig gest. I kombination med att lägga öronen bakåt är tungan ofta ett tecken på osäkerhet, ibland rädsla eller ett sätt att visa sig vänlig.

Bildserie "människa och hund"

1. Goldenvalp och människa. Människan gosar och söker kontakt, Valpen osäker, nktar inte sin uppmärksamhet mot ansiktet. Valpen vill ha mer avstånd.

2. Hundvalp i famnen på barn. Valpen vill ha kontakt med ansiktet. Valpen vill ha ännu mer närhet. Vänlig och kontaktsökande. Försöker säkert slicka på munnen och i mungiporna. Valpigande, en aktiv slickgest.

3. En isländsk fårhund som visar aggressivitet med hjälp av tänderna, tungspetsen, intensiv stjärande blick och upprättstående öron som är framåtvända. Detta är en självsäker aggressiv hund.

Bildserie rädsla, obehag, undergiven

1. Eurasier sittande med öronen tätt strukna bakåt och mungiporna långt tillbaka. Betydligt, rädd eller obehagligt berörd.

2. Eurasier undergiven med öronen bakåt och tungan ute. Vänlig, undergiven, bevekande, kan vara ett inslag av rädsla eller osäkerhet.

3. Irländsk varghund som gäspar med öron bakåt. Vänlig, bevekande, lite osäker, kan vänta på något, vilja leka. Kan även vara ett uttryck för att hunden är ledsen.

4. Eurasier med tungan ute och öronen bakåt. Vänlig, aktiv slickgest som visar att hunden vill vara till lags.

1

2

3

4

5

6

Foton: Elvör Rasehorn

Bildserie nyfiken, glad, må bra

1. Eurasier lugnt uppmärksam. En hund som ser intresserad, nyfiken och glad ut.

2. Pirdel lyssnar intensivt med huvudet på aned. Intresserad, nyfiken, glad.

3. Vallhund med leksak i munnen. En hund som är säker på sig själv. Uppmanar och "utmanar" kanske också till lek.

4. Eurasier gäspar med slutna ögon, kronen i avslappnad ställning. Mår bra, lugn, kanske också sömning.

5. Blandras som visar undergivenhet eller vill kela. Lite osäker, frågande. Visar – jag är ofarlig, klappa och kela med mig.

6. Två hundvalpar som umgås. Vänster valp söker vänligt kontakt med en aktiv slickgest. Höger valp har en mer stirrande blick och kan vara något hotfull. Båda är lugna och visar i övrigt en avslappnad stämning.

Bildserie aggressiv katt

1. Detta är en mycket aggressiv katt. Man ser det på att pupillerna är helt vidgade, blicken och de kraftigt bakåttstrukna öronen. Men den är rädd också, en stark försvarsaggression.

2. Rädd, vill därifrån, aggressiv med stort inslag av rädsla, kan bita eller först slå med tasserna.

3. Den vuxna katten visar aggressivt beteende – fräser, har öronen framåtvikta och huvudet framåt. Är ingen rädd katt men vill hålla avståndet. Kattungen har små pupiller, huvudet inskjutet mellan skulderbladen, kroppen ihopböjd – beredd att retirera ser mindre ut. Normal päls, öronen lite tillbakavikta – inte helt strukna, visar sig liten – ej rädd men försiktig.

4. Söker katt som kan vara beredd att slå med tasserna och gå till attack. Tuff aggressiv.

1

2

3

4

1

Bildserie rädsla hos katt, obehag, undergiven

1 Obehagligt berörd, inte tydligt rädd men är troligen snart på väg därifrån eller lägger sig ned och kryper ihop mer för att göra sig liten.

2 Vaksam, inte helt avkopplad, lite flyktberedd, söker inte kontakt, kanske skulle den fräsa om man provocerade den.

3 Har slutit ögonen, men fortfarande vaksam. Inte helt avkopplad att döma av öronställning och huvud. Inte helt bekväm med situationen, ej trött eller sömnig. Ligger antagligen inte kvar länge.

2

4 Inte road av situationen. Lite irriterad men inte hotfull. Inte attackberedd eller rädd, ganska gott självförtroende. Kanske snarare vänder sig om och går sin väg, småsvängande med svansen.

3

4

Bildserie katt, nyfiken, glad, må bra

1. Jaktlek – kan klöas om man sticker fram handen men är inte arg/aggressiv. Mycket koncentrerad, fokuserad på bytet t o m så den ställer sig på bakbenen. Både med syn, hörsel och känsel (alla sinnen är inblandade i detta).
2. Avkopplad katt, som känner sig bekväm i situationen, slickar sig. Tillfreds, neutralt känsloläge.
3. Avkopplad kattunge som känner sig bekväm med situationen. Slickar sig själv eller annan katt
4. Katt som har ätit något gott och slickar sig om munnen. Nöjd och tillfreds.

Bilaga 3

REDE-projektet Övning/aktivitet 10: Att bli lämnad

Tidsåtgång: ca en halvdag, men bra att återkomma till under en längre tid

Material

- Korg med mjukiskatt.

Läroplanens mål

- Utveckla förmåga till inlevelse och omsorg om andra.
- Förstå och leva sig in i andras vilkor
- Utveckla sin förmåga att göra och uttrycka medvetna etiska ställningstaganden.
- Utveckla individens förmåga att ta ett personligt ansvar.

Mål

Barnen ska förstå/inse att:

- Att det ställa krav och förväntas att vi får ansvar och vi skaffar ett husdjur.
- Att det är viktigt att en katt är någons, någon som känner ansvar.
- Att det finns många faror och olycksrisker för en katt som går ute utan tillägg.
- Att katten kan känna rädsla och obekväma när den blir lämnad.

Förväntad måluppfyllelse

- De flesta barnen förstår att vi skall ta ansvar och att katter behöver en trygg miljö att återvända till.
- Några barn kommer endast att förstå att det måste vara någon som äger katten.
- Några barn kommer att kunna dra slutsatsen att vi tar på oss en uppgift som är både rolig och krävande då vi skaffar husdjur.

Övning/aktivitet 10: Att bli lämnad

Övningen/aktiviteten går ut på att barnen först får höra en berättelse om en katts öde som i slutet blir lämnad på sommarstället efter sommaren. Barnen får sen själva avsluta berättelsen och prata om kattens känslor och vilket ansvar och jobb det är att ha ett husdjur.

Aktivitet

En person vidtalas att komma och berätta om katten Nisse (väl gärna eget namn). Personen har med en korg som innehåller en mjukiskatt. Det kan vara en person som arbetar på skolan eller gärna en utomstående. Huvudsaken är att det är en god berättare som tycker om uppgiften. Historien ska berättas fritt och med inlevelse i Nisses olika känslor. Den kan ändras lite och gärna broderas ut ytterligare om berättaren har lust.

Berättelsen i stora drag

Nisse föddes på en gård och där bodde han med sin mamma och fem syskon till han var tio veckor gammal. Han och hans syskon lekte mycket och Nisse tyckte särskilt mycket om en av sina sysstrar, Katja. En dag kom en familj och tog med sig Nisse i bilen. Det var visserligen lite spännande, men mest kändes sig Nisse rädd och tittade långt efter sin mamma och sina syskon. I familjen fanns en pojke, Anton, som var åtta år och som skulle ta hand om och sköta om Nisse. Nu fick Nisse bo i en lägenhet hela dagarna och det var tråkigt tyckte han. Han var ensam varje dag och fick bara gå ut en liten stund då och då i koppel tillsammans med barnen. Nisse som var van att gå in och ut som han ville och alltid ha sina syskon omkring sig kände sig inte så glad. Ofta satt han och tittade ut genom fönstret, när han inte hittade på bus med kläder, leksaker och annat som han hittade i huset. Att klänga i draperiet i hallen var en annan favoritsysselsättning, men det tyckte inte alla mamma i familjen om. Inte heller när Nisse gosade runt i någons säng och kanske också kissade en liten skvätt. Hela familjen tyckte faktiskt att det var lite jobbigt med Nisse, speciellt att han rev sönder saker och att han kunde kissa var som helst trots att han hade sin kattlåda.

Men efter en månad flyttade familjen till sitt sommarställe som låg på en ö. Här fick Nisse ett helt annat liv och det blev en härlig sommar tillsammans med Anton och resten av familjen. De lekte, sprang i den stora skogen, var på badstranden och allt som man gör på sommaren. Nisse tog fler och fler egna promenader allt eftersom han blev äldre. Ibland gick han in en liten bit i skogen ensam. Det var både så spännande och skrämmande. Han kände massor av dofter som han inte kände igen och han hörde många nya ljud. En gång kom han ganska nära en räv och då kände han sig riktigt rädd och sprang snabbt hem. Det fanns också en stor gård i närheten och den brukade Nisse besöka ibland. Men det fanns flera katter som bodde där och de flesta var inte särskilt förtjusta i att Nisse kom på besök. Så ofta höll han sig på avstånd, men samtidigt längtade han lite efter att gå till gården. Den påminde honom om hans mamma och syskon, som han då och då fortfarande saknade.

Mot slutet av sommaren hade det blivit en vana för Nisse att ta långa promenader på egen hand, men han kom alltid tillbaka på kvällen innan det blev mörkt. Fortfarande tyckte han att det var lite otäckt när ugglan hoade och han kände att räven var ute på jakt. Så kom den dagen då familjen skulle resa hem till stan för att skolan snart skulle börja. Anton var ute och lekte med Nisse på förmiddagen, men sedan fick han hjälpa till att packa och plocka i ordning. Nisse tyckte att det var tråkigt och dessutom var han bara i vägen, så han tog en lång promenad. När det blev dags att åka syntes inte Nisse till. **Forts. >>**

och alla i familjen började gå runt och ropa på honom. Men Nisse var långt hemifrån och hörde inte att de ropade och även om han hört det hade han nog inte haft någon större lust att komma just nu.

När man letat och ropat i en timme började mamma och pappa prata om att de måste åka för annars skulle de missa sista färjan. Anton blev alldeles ifrån sig och ropade att de fick de inte göra. Han undrade hur Nisse skulle klara sig själv på ön. Mamma och pappa sa att de kunde ställa ut lite mat och sedan skulle Nisse säkert gå upp till gården och få mat och bo med de andra katterna. Han brukade ju så ofta gå åt det hållet så han skulle nog trivas bra. Det var ju faktiskt lite jobbigt att ha honom i lägenheten och han trivdes nog inget vidare med det. De lovade också att de skulle komma tillbaka om ett par veckor och titta efter Nisse. Då kunde de ju också höra med de som hade gården om inte Nisse verkade ha flyttat in där.

Det slutade med att de åkte, fast Anton grät väldigt på vägen till färjan. Några timmar senare kom Nisse hem, men det var värst vad det var mörkt och stängt överallt. Han började jama och klösa på dörren, men ingen öppnade. Så småningom hittade han skålen med mat fast han kände sig inte särskilt hungrig. Han ville in till tryggheten hos Anton och de andra, leka lite och somna i sängen. Han hoppade upp på fönsterkarmen och tittade in i mörkret. Då hörde han att räven närmade sig och han blev alldeles vettskrämd. Vad skulle han göra nu?

Här slutar berättelsen. Barnen får nu fortsätta och avsluta den själva på det sätt de väljer. Låt barnen var och en för sig bestämma sitt eget slut på berättelsen. De kan antingen rita en bild, utifrån vilken de berättar för klassen vad de tror hände sedan. Eller de kan skriva ned det som en egen berättelse som de läser upp för klassen. De kan också beskriva sin fortsättning på historien på annat sätt om de vill, till exempel genom att använda katten i korgen och spela upp en liten pjäs för de andra barnen. Ta fasta på de känslor som kommer fram när barnen på olika sätt skildrar vad de tror händer.

Utvärderingsaktivitet

Ha kvar korgen och återknyt under lång tid till berättelsen och vad som kan ha hänt fortsättningsvis. Tag regelbundet upp ett samtal med utgångspunkt från kattkorgen. Anknyt till vardagen just nu. Fråga t ex – Vad tror ni vår katt skulle göra en sådan här regnvädersdag? – Tror ni att vår katt skulle bli rädd när vi stökar kring och möblerar om i klassrummet? Följ på detta sätt upp barnens tankar och funderingar. Mognar de, fördjupas förståelse och känslor?